

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Problematika interpretace v psychologii

Bc. Václav Hejný

Diplomová práce

Studijní program: psychologie, prezenční

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Růžička, Ph.D.

Praha 2021

Prague College of Psychosocial Studies

Interpretation in psychology as a problem

Bc. Václav Hejný

The Diploma Thesis

Field of study: Psychology

The Diploma Thesis Work Supervisor: doc. PhDr. Jiří Růžička, Ph.D.

Praha 2021

Anotace:

Diplomová práce je teoretickou prací, která se zabývá problematikou interpretace optikou pravdivosti a užitečnosti. Pravdivost je zkoumána z metodologické a filosofické pozice. Užitečnost je nahlížena z pohledu rizik a výhod. V první části jsou vyloženy různé teorie pravdy a metodologie vědy v podobě karteziánismu. Druhá část charakterizuje interpretační přístupy v psychologii. Třetí část je analýzou interpretační praxe v psychologii, kdy alternativou je zvolen fenomenologický přístup.

Klíčová slova:

interpretace, pravda, užitečnost, shoda, psychologie, fenomenologie, věda

Abstract:

The diploma thesis is a theoretical work, which examines term interpretation in a view of truth and value. Truth is handled as a methodological and philosophical dilemma. Value of the interpretation is discussed for its dangers and benefits. First chapter deals with theories of truth and methodology in science. Second chapter characterizes interpretation approaches in psychology. Third chapter is analysis of interpretation attitude in psychology, which is compared with phenomenological approach.

Key words:

interpretation, truth, value, correspondence, psychology, phenomenology, science

Prohlášení:

1. Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely

V Praze dne 14.08.2021

Podpis:

Poděkování

Chtěl bych poděkovat doc. PhDr. Jiřímu Růžičkovi, PhD., vedoucímu diplomové práce, za velmi vstřícný přístup a poskytnuté konzultace.

Také chci poděkovat PhDr. Haně Hejné za její ochotu v podobě zkontrolování formální stránky práce.

Obsah

Úvod:.....	1
1 Pojem interpretace.....	2
1.1 Teorie pravdy.....	3
1.1.1 Korespondenční teorie.....	3
1.1.2 Pragmatická teorie.....	5
1.1.3 Fenomenologická teorie v pojetí M. Heideggera.....	7
1.2 Interpretace ve vědě.....	9
1.2.1 Descartes a karteziánismus.....	9
1.2.2 Kritika karteziánismu.....	11
2 Interpretace v psychologii.....	17
2.1 Specifikace oboru.....	17
2.2 Stručná historie.....	18
2.2.1 Počátky psychologie.....	19
2.2.2 Matematizace a měření schopností.....	19
2.2.3 Freud a psychoanalýza.....	21
2.2.4 Behaviorismus.....	23
2.3 Výzkum.....	24
2.3.1 Metody výzkumu.....	24
2.3.2 Vlastnosti výzkumu.....	25
2.4 Diagnostika.....	26
2.4.1 Testové metody.....	27
2.4.2 Klinické metody.....	27
2.5 Psychoterapie.....	28
2.5.1 Mnohost a jednota psychoterapeutických směrů.....	29
2.5.2 Daseinsanalýza a výklad snů.....	30
3 Kritická analýza interpretace v psychologii.....	33
3.1 Interpretační x fenomenologický přístup.....	33
3.2 Problematika pravdivosti.....	34
3.2.1 Metodologický problém.....	34
3.2.2 Filozofický problém.....	36
3.3 Problematika užitečnosti.....	39
3.3.1 Rizika.....	40
3.3.2 Výhody.....	43
3.4 Vztah pravdivosti a užitečnosti.....	44
Závěr.....	46
Seznam literatury.....	48

Úvod:

Samotný název práce již předznačuje, že jde o velmi široké téma, které by ve své úplnosti dalece přesahovalo rozsah diplomové práce. Zaprvé z důvodu, že samotný pojem interpretace je komplikovaný, tudíž nás odvádí k mnoha filosofickým pojednáním. Zadruhé psychologie jako obor zahrnuje velký a značně odlišný počet činností, od teoretických až po aplikované. Z těchto důvodů je již předem má práce odsouzena k redukci a neklade si nárok podat takový výklad, který by již nepotřeboval doplnění či rozšíření. Smyslem této práce je provést filosofickou, můžeme i říci metapsychologickou, reflexi toho, jak se poznání v psychologii uchopuje, jaký to má praktický dopad a jaké jsou jiné možnosti jejího uchopení. Jedná se tedy o převážně práci popisnou s cílem oslovit toto, dle mého názoru, velmi důležité téma a inspirovat k jejímu dalšímu rozpracování. Z hlediska interpretace se zaměřuji na otázky její pravdivosti a užitečnosti. V rámci psychologie se pokusím o stručný obecný přehled, blíže se však zaměřím na pole psychoterapeutické. Práce bude členěna do tří částí. Dvě jsou popisné, třetí je analýzou a úvahou.

V první části se věnuji pojmu interpretace a jejímu uplatnění ve vědě. Nejprve vyložím různé teorie pravdy s cílem poukázat, že vědecké a pravděpodobně i běžné uvažování odpovídá jedné z nich, aniž bychom toto pozadí v podobě předsudku reflektovali, a že tu jsou i jiné relevantní uchopení pojmu pravda. Dále zmapuji vědecké myšlení v podobě kartezianismu spolu s jeho kritikou.

V druhé části se věnuji psychologii jakožto oboru. Pokouším se o její charakteristiku vůči přírodním vědám a popsat její cíle. Stručně popisuji její počátky a její hlavní pole působnosti, kde se interpretací užívá, tedy zejména ve výzkumu, diagnostice a psychoterapii.

Ve třetí části proti sobě, na podkladě dosavadních zkoumání, stavím interpretační a fenomenologický přístup. Interpretačním rozumím takový, který jest v běžné vědecké praxi používán. Fenomenologickým myslím, zejména v podání Husserlově a Heideggerově, který je charakterizován jakožto neinterpretační. Z této dialektiky vycházím pro problematiku pravdivosti jako filosofického problému. Dále pravdivost zkoumám z pozice vědy jakožto metodologického problému. Demonstruji to na dvou příkladech, a to fenoménu IQ a výkladu snů. Dále rozpracovávám problematiku užitečnosti interpretačního přístupu z hlediska jejich rizik a výhod, kdy alternativou je fenomenologický přístup. Závěrem bude pojednání o vztahu pravdivosti a užitečnosti.

1 Pojem interpretace

Jak je tomu i u mnoha jiných abstraktních pojmů, tak i u interpretace všichni již nějak rozumíme, co je tím myšleno, avšak neexistuje ucelená a jednoduchá definice toho, co to vlastně je. Zejména na poli filosofie se můžeme setkat s celou řadou různých definic a tezí. Při volnějším výkladu slova můžeme interpretaci chápat až jako slovní přeformulování již řečeného či spatřeného a vystihnout tak nějaký *význam* či *smysl*. Český logik a filosof Jaroslav Peregrin (2018) tvrdí, že „jako první přiblížení můžeme říci, že něco interpretujeme tak, že v tom nacházíme smysl a začneme to tedy nahlížet jako něco smysluplného“ (s. 9). Sdělí-li nám druhý něco, čemu si nejsme jisti, zda rozumíme, tak předpokládáme, že to nějaký smysl má a snažíme se jej najít. Vytvoříme si tak vlastní interpretaci řečeného a dále můžeme dotazováním ověřovat, zda jsme pochopili *správně*. Můžeme však o interpretaci uvažovat i mimo úroveň jazyka. Gestalt psychologie nám ukázala, že lidské vnímání se snaží spojovat jednotlivé fenomény světa do smysluplných celků, které tak pro nás dostávají nový význam. Vidíme-li například nakreslené tři tečky, které neleží na jedné přímce, automaticky tak máme tendenci vidět vrcholy trojúhelníku, který tam však není a my ho tam abstraktně dosazujeme. V této rovině se pohybujeme mimo jazyk pouze na rovině percepce. Naše vnímání však není pasivní činnost, nýbrž aktivní. Čistě pasivní jsou pouhé počítky, které však vždy seskupujeme do celků. „Člověka zpravidla neklamou ‚smysly‘, jak se říkává, nýbrž úsudek. Ten ovšem, jak už víme, v běžném životě od vlastního vnímání nikdy neoddělujeme“ (Sokol, 1996, s. 67). V přísném slova smyslu interpretace tak můžeme tvrdit, že veškerý náš svět je již automaticky námi interpretován. Jak lze spatřit, různé interpretace samotného slova interpretace mají do určité míry stejný význam, avšak pokaždé se nějak liší. Na tento problém narážíme při čtení jakéhokoliv textu, neboť jednotlivá slova i význam celé věty může být nějak autorem zamýšlen, čtenář však v danou chvíli rozumí významům po svém a nemůže si být zcela jist, že se s autorem *shodují*. Existuje také celá řada slov, která mají více ustálených významů, zejména rozlišujeme-li odborné a laické užití slova. Řekne-li se deprese v psychologii, jedná se o vážné onemocnění, které má poměrně přesná diagnostická kritéria a je třeba ji léčit. Při běžné mluvě však člověk někdy řekne, že má depresi, případně familiárně „depku“, a myslí tím, že je smutný či znužený. „Proto také musíme jako interpreti vědeckých textů vždy počítat se současným výskytem terminologického a volného použití daného slova“ (Gadamer, 1960/2020, s. 356). Otázka správného pochopení cizího sdělení se tak jeví jako problematická, chceme-li *úplné* pochopení a nikoli jen *přibližné*. Řečové i jiné sdělení totiž ztrácí svoji intenci, pokud ji oddělíme od svého autora a adresáta. „Jazyky nehovoria, hovoria ľudia“ (Ricoeur, 1976/1996, s. 27).

Zde jsem již narazil na jednu z charakteristik, které můžeme o interpretaci říci. Interpretace může být úplná, přibližná či zcela chybná. Může být také přímá, názorná či metaforická. Hovoříme také o ní binárně jako *pravdivé* či *nepravdivé* interpretaci. Zejména touto poslední optikou se hodlám interpretací v této práci zabývat. Tvrdíme-li, že interpretací chceme odhalit nějaký smysl, tak tím zároveň míníme, že tím chceme dosáhnout nějakého poznání, po kterém automaticky žádáme, aby bylo *správné* neboli *pravdivé*. Zejména ve vědě je tento nárok na nejen přibližné, ale zcela jasné poznání patrný. To bude tématem v jedné z následujících kapitol. Co to však je “pravda”? Podobně jako u interpretace všichni již nějak rozumíme, co se tím míní, a tak nemáme potřebu to dále reflektovat. Neustále žijeme každodenně ve světě, kdy si lidé lžou nebo hovoří pravdu, ve škole či zaměstnání odpovídáme správně či nesprávně. Nejen běžný život, ale také vědecká komunita tak přestala dle mého názoru pojem pravdy reflektovat a předpokládá jej za daný, byť jej nutně nemusí či ani nedokážou artikulovat. „Obecně vzato, vědci nikdy nemuseli být a nechtěli být filosofové“ (Kuhn, 1962/1997, s. 95). V praktickém ohledu se této problematice budu věnovat ve třetí části práce. Existuje řada teorií pravdy, o kterých pojednávají filosofové a logikové. Pro tuto práci si však vystačím pouze s třemi vlivnými pojetími. První je tradiční *korespondenční* teorie, o které tvrdím, že ji odpovídá vědecké i běžné mínění. Druhou je Jamesova *pragmatická* teorie a třetí *fenomenologická* teorie v pojetí M. Heideggera.

1.1 Teorie pravdy

1.1.1 Korespondenční teorie

Co se běžně míní pojmem pravda? Nejčastěji tím míníme pravdivost nějakého tvrzení. Řeknu-li, že pokud mám dvě jablka a dostanu od někoho další dvě, pak mám jablka čtyři, tak o tom tvrdím, že to je pravda. Kdybych řekl jakékoliv jiné číslo než čtyři, budu naopak tvrdit, že to pravdou není. Existuje tedy jen jediný správný výsledek daného součtu. Co tedy znamená, že číslo čtyři je správně? Odpovědí je, že se výpověď *shoduje* se skutečností, tedy číslo 4 koresponduje s množstvím jablek, které vlastním a vidím. „*Co je pravda?* Výklad slova pravda, totiž že je to shoda poznání s jeho předmětem, zde předpokládáme jako daný“ (Kant, 1781/2020, s. 87). Toto pojetí najdeme u mnoha filosofů napříč dějinami, kdy zde již zmíněný Kant jej takto předpokládá a dále neanalyzuje. Jako hlavní sídlo pravdy ve výpovědi můžeme spatřit již u Aristotela. „Tradiční pojetí bytnosti pravdy a názor na to, jak byla poprvé definována, charakterizují tři teze: 1. ‚Místem‘ pravdy je výpověď (soud). 2. Bytnost pravdy

spočívá ve ‚shodě‘ soudu s jeho předmětem. 3. Byl to Aristoteles, otec logiky, kdo jednak určil jako původní místo pravdy soud, jednak zavedl definici pravdy jakožto ‚shody‘“ (Heidegger, 1927/2002, s. 250). Tradičně tedy hovoříme o shodě teze s předmětem ve světě. Nicméně není třeba artikulované teze, abychom mohli hovořit o pravdě. Neustále máme nějaká přesvědčení či domněnky, které neartikulujeme. Například si myslíme, že něco nějak dopadne, například že bude druhý den pršet. Byť to můžeme dle předpovědi očekávat, pravdivost v podobě shody nastane až tehdy, když druhý den skutečně prší. V takovém případě se naše přesvědčení shodovalo s odpovídající realitou v budoucím čase. Realitou zde myslíme nějaký fakt. „Mysl, která věří, věří tehdy pravdivě, je-li tu nějaký *odpovídající* celek. ... *Korespondence s fakty* je pro povahu pravdy konstitutivní“ (Russell, 1912/1927, s. 121 + 123). Kromě termínu shody a korespondence se též užívá pojmu adekvace. Této teorii se tudíž také říká *adekvační* teorie. Tento termín použil T. Akvinský v jeho slavném latinském znění: „*veritas est adaequatio rei et intellectus*. To může znamenat: pravda je shoda věci s poznáním. Může to však také říkat: pravda je shoda poznání s věcí“ (Heidegger, 1930/2020, s. 13).

Takové poznání ve formě shody je přesné. Buď se poznání s jeho předmětem shoduje, či nikoliv. Neshoduje se více či méně. Můžeme sice říci, že když řeknu-li o jablku, že to je zelenina, pak je to menší nesmysl, než když tvrdím, že to je nářadí. V obou případech se to však neshoduje, shoda je v tomto kategorizování jenom jedna. Z této teorie a tudíž předpokladu, který zajisté dává smysl, myslím, vychází veškeré vědecké uvažování. Věda říká, že něco buď víme nebo nevíme. Pokud něco nevíme, ale přesto o tom máme nějaké informace, pak hovoříme o hypotézách a snažíme se ji vystihnout ve formě pravděpodobnosti. „Pravděpodobnost užíváme jen při nedostatku jistoty. – Totiž tehdy, když nějaký fakt tak docela neznáme, ale víme aspoň něco, co se týká jeho formy“ (Wittgenstein, 1921/2017, s. 49). Dosáhnutí shody nám dává pocit *jistoty*. Tato pravda je chápána ve formě vlastnictví. V mém příkladu součtu jablek už mi nikdo nemůže vzít, že jsem měl pravdu. Jablka již vlastnit nemusím, ale v době, kdy jsem výrok pronesl, tak se shodoval s fakty. Stává se nám však poměrně často jak v běžném životě, tak na poli vědy, že máme pocit jistoty nějakého poznání, neboť se to shoduje, ale nakonec se ukáže, že jsme se přeci jen mýlili. Zde nastává hlavní problém této teorie – jak poznáme, že se naše poznání *skutečně shoduje*? Jak si můžeme být jisti, že to, co teď pokládáme za pravdivé, nebude časem vyvráceno? Zde se již můžeme dostat do hlubokých filosofických debat jak o povaze jsoucen obecně neboli „věcí o sobě“, tak do problému lidského poznání, tedy epistemologie.

1.1.2 Pragmatická teorie

Odlíšný pohled na pojetí pravdy má americký filosof a psycholog William James, jeden ze zakladatelů pragmatismu. Korespondenční teorie pravdu definovala jako shodu. S tímto souhlasí i James, nicméně nabízí odpověď na problematiku, co vlastně shoda jest. „Jak pragmatikové, tak intelektualisté považují tuto definici za samozřejmou. Začnou se dohadovat jen tehdy, když se položí otázka, co se přesně míní pojmem ‚shoda‘ a co pojmem ‚realita‘“ (James, 1907/2003, s. 103). Jaký dobrý důvod máme se domnívat, že se něco shoduje? V případě počtu jablek je odpověď jednoduchá. Jablka vnímám svými smysly a nejsem-li intoxikován či jinak duševně indisponován, mohu si být vlastním přičiněním jist této shody, neboť své přímé vnímání považuji jako důkaz. Ve světě to často s pravdami není tak jednoduché jako u hmotných věcí a jejich počtu. Se spoustou věcí, které pokládáme za pravdivé, nemáme přímou zkušenost. Naše přesvědčení tak je *důvěrou* v ostatní a *vírou*. „Stejně jako předpokládáme, že existuje Japonsko, aniž bychom tam kdy byli, protože tento předpoklad funguje“ (James, 1907/2003, s. 107). Zde narážíme na klíčovou myšlenku pragmatické koncepce. „Předpoklad funguje“ znamená, že se shoduje s ostatními našimi zkušenostmi, a nemáme důvod se domnívat, že Japonsko neexistuje. Když nám někdo druhý řekne informaci, která je pravdivá, ale my nerozumíme nebo nemáme dostatek informací, tak *pro nás* pravdivá není. Pravdivou se pro nás stane, až když máme *dobry důvod* ji za pravdivou pokládat. „Pravdivost myšlenky není strnulá inherentní vlastnost. Pravdivost se myšlence *děje*. Myšlenka se *stává* pravdivou, je *učiněna* pravdivou událostmi“ (James, 1907/2003, 104-105). Kritik by mohl namítnout, zda James pravdu nerelativizuje do čirého subjektivismu. Tomu tak není. Přináší do problematiky shody však lidský faktor, který nebyl v korespondenční teorii takto akcentován. Člověk není stroj, který se vztahuje ke světu čistě objektivně, ačkoliv se o to mnohdy snaží. Je vždy již puzen svými tužbami, iracionálními přesvědčeními a okolnostmi. „Povaha není konvenčně uznávané opodstatnění, a proto filosof hledá neosobní pohnutky pro své závěry. Přesto jej vlastní povaha činí mnohem předpojatějším než kterýkoli z jeho přísně objektivních předpokladů“ (James, 1907/2003, s. 22). Pragmatická pravda též není subjektivismem, neboť podstatu toho, proč člověk něco vnímá za pravdivé, si sám nevybírá. Pravda zde slouží jako uchopení světa pro jeho důsledky a praktickou hodnotu. Neptá se po příčinách, ale vztazích s jinými zkušenostmi a praktickými dopady, které taková pravda bude mít, pokud ji tak budeme nahlížet. „Dejme tomu, že je jistá myšlenka nebo přesvědčení pravdivé, říká, jaký konkrétní důsledek bude jeho pravdivost znamenat pro skutečný život kohokoliv z nás? Jak se tato pravda realizuje?“ (James, 1907/2003, s. 104). Pravda je tedy

pravdivá proto, protože je *užitečná*. Jakmile přestává být užitečnou, ztrácí svou pravdivost. Zde je hlavní střet s korespondenční teorií, podíváme-li se do historie na vyvrácené “pravdy“. Zastánce korespondenční teorie by řekl, že dané přesvědčení, které se ukázalo jako nepravdivé, nikdy pravdivé *nebylo*, nýbrž jsme si to pouze mysleli. Pragmatik by řekl, že původní přesvědčení *bylo* pravdivé až do doby, než přestalo mít užitek a získali jsme přesvědčení nové, které nám poskytuje užitek lepší. „Potom lze o ní tvrdit, že ‚je užitečná, protože je pravdivá‘, nebo že ‚je pravdivá, protože je užitečná‘. Obě tato tvrzení znamenají úplně totéž, tedy že zde máme myšlenku, která se naplnila a může být verifikována“ (James, 1907/2003, s. 106).

Pojetí pravdy a nepravdy zde není tak binární jako v korespondenční teorii. Starou pravdu jsme vyměnili či doplnili za pravdu přiléhavější, která se lépe osvědčila pro naše zacházení se světem. Kdybych se zeptal, co všechno pravdivého dokážete vypovědět o kladivu, můžete přicházet s celou řadou tezí popisující jeho materiální podobu, vlastnosti a využití. Všechno, co řeknete, dle Jamese charakterizuje praktickou hodnotu daného předmětu a možnosti jeho uplatnění ve světě. Předpokládejme, že tvrdíte, že kladivo je “nejlepší nástroj na zatloukání hřebíků“. Aniž byste o tom však věděli, jinde na světě existuje jiný nástroj, o kterém byste sami usoudili, že je pro to vhodnější. Byl váš předpoklad pravdivý? Dle pragmatismu ano, neboť ze světa, jaký ho znáte, je kladivo skutečně nejlepší. Při poznání lepšího nástroje pravdu pouze korigujete a můžete říct, že je již druhým nejlepším nástrojem. „Nový názor se považuje za pravdivý do té míry, jak uspokojuje požadavek jednotlivce asimilovat novou zkušenost s jeho současným přesvědčením“ (James, 1907/2003, s. 45). Zastánce korespondenční teorie by se pravděpodobně snažil danou subjektivní rovinu eliminovat analýzou vyřčené teze, kde by hledal její nevyřčené propozice. Ptal by se například, co se míní “nejlepším nástrojem na zatloukání hřebíků“. Nejlepším z těch, které subjekt zná, nebo nejlepším na světě? V prvním případě by řekl, že je výrok pravdivý, v druhém však nikoli. Tím však rozlišuje dva různé významy a předpokládá, že autor zamýšlel jeden z nich. Co když však autor dané rozdělení nevnímá a nejlepší “z těch, co zná“ je pro něho to samé, co “nejlepší na světě“? Člověk by mohl říci, že je dotyčný slaboduchý, neboť nedokáže citlivě rozlišovat “subjektivní“ od “objektivního“. Zde krystalizuje další významný rozdíl mezi oběma teoriemi. Korespondenční teorie sahá po absolutně objektivním, kdežto pragmatismus tvrdí, že něco takového není možné. U soudu třeba rozlišit: souzení jako reálný psychický obsah a souzené jako ideální obsah. O tom se říká, že je „pravdivý“ (Heidegger, 1927/2002, s. 252). Pravdivost věty sama o sobě se považuje za onen ideální obsah, kdežto člověk, který větu říká, jí má jako obsah psychický. Pragmatismus se zřídka objektivních pravd a tvrdí, že „čistě objektivní pravda, pravda, při jejímž

vzniku nehrála žádnou roli její úloha uspokojit lidské požadavky sloučením původních částí zkušenosti s novými, se nedá nikde nalézt“ (James, 1907/2003, s. 45).

1.1.3 Fenomenologická teorie v pojetí M. Heideggera

Podobně jako pragmatismus, i fenomenologické pojetí se vymezuje vůči korespondenční teorii v pojetí shody a navrací dialog zpět k člověku. Vyráží sice podobným směrem jako pragmatismus, ale jde po úplně jiné cestě. Heidegger vrátil do filosofie otázku po bytí, od které se odvíjí i jeho teorie pravdy, která se ptá po bytostném určení pravdy. Je obtížné podat stručný a srozumitelný výklad této teorie, neboť se opírá o celou fenomenologickou tradici, která si vytvořila svůj vlastní slovník, aby tak zabránila směšování významů pojmů. „Titul „fenomenologie“ vyjadřuje maximu, kterou lze formulovat: K věcem samým!“ (Heidegger, 1927/2002, s. 44). Heidegger se vrací k antické filosofii, která pojímala pravdu jako *alétheia*, kterou překládá jako *neskrytost*. Odhalí-li se nám jsoucno v jeho neskrytosti, jde o bytostnou povahu onoho jsoucna, které se nám ukazuje formou *fenoménu*. „Jako význam výrazu „fenomén“ je tedy možno stanovit: to, co se ukazuje samo o sobě, co je zřejmé“ (Heidegger, 1927/2002, s. 45). Fenomén zde neznamena to samé, co jev. Věc se může nějak jevit, avšak „pravda“ může být jiná. Když si malé dítě svojí neopatrností ublíží a matka se na něho začne zlobit a trestat ho, může se to jevit jako projev hostility a nelásky, ale přitom to může být projev hlubokého strachu a lásky. Jev samotný tedy o pravdě nevypovídá. „Jev jako projev „něčeho“ proto tedy právě neznamená: ukazovat sebe sama, nýbrž znamená, že se ohlašuje něco, co se neukazuje, a to skrze něco, co se ukazuje“ (Heidegger, 1927/2002, 46). Jsoucno se ukazuje „samo o sobě“, to znamená, že se dává samo a není možné si jeho *odkrytí* vynutit naší manipulací. V případě situace matky s dítětem víme, jak se jejich vztah v danou chvíli jeví. Můžeme sice z jevu usuzovat na jeho *podstatu*, tedy jev nějak interpretovat, tím však přisuzujeme jsoucnu něco našeho a jeho bytí nám zůstává *skryto*. Výpovědi o jsoucnu neodhalujeme ono jsoucno, nýbrž když se nám jsoucno *odkryje*, pak teprve o něm můžeme podat výpověď. „Každá interpretace, která tvrdí, že výpověď pouze představující míní ještě něco jiného, falšuje fenomenální obsah toho, o čem se vypovídá. Vypovídání je bytí k jsoucí věci samé“ (Heidegger, 1927/2002, s. 253). Skrytost je opakem neskrytosti. Oboje patří k bytostné povaze jsoucna. Jsoucno se nikdy neukazuje celé, zůstává tedy vždy nějak skryto. Může však být zcela skryto. „Způsob, jakým mohou být fenomény zakryty, je různý. Předně může být nějaký fenomén zakryt v tom smyslu, že je vůbec ještě neodkrytý. Nelze říci ani že o

něm víme, ani že o něm nevíme. Dále může být nějaký fenomén zasut“ (Heidegger, 1927/2002, s. 53). Zasut může být fenomén například naší interpretací, kdy nenecháme, aby se jsoucno samo ukázalo, a tím pro něho nejsme *otevřeni*. Heidegger definuje lidské bytí jakožto *pobyt*. Pobyt může být pro fenomény *otevřený* a *uzamčený*. Pouze je-li pobyt otevřený, pak nechává fenomény, aby se samy ukazovaly. Řekli jsme, že se jsoucno nikdy neukazuje celé, tudíž vždy se odkrývá jen z části, a tedy může i různě. „Celé jsoucno se nám jeví vždy v určitém náladovém zbarvení; nálada je sice vždy vlastní, vnitřní „stav“, ale zbarvuje zároveň naše věcné okolí, které jako by na ní participovalo“ (Patočka, 1936/1992, s. 89). Stejně jako pragmatismus, tak i tato teorie se zříká „objektivní pravdy“, která by zcela přesahovala subjektivitu člověka. Pravda je tu vždy pro pobyt. „Joucno se ovšem může samo od sebe ukazovat různým způsobem podle toho, jak k němu přistupujeme“ (Heidegger, 1927/2002, s. 45). Zde je opět možné obvinění teorie z relativismu a subjektivismu. Na tuto námitku Heidegger (1927/2002) odpovídá: „Veškerá pravda je na základě svého bytostně pobytového způsobu bytí relativní k bytí pobytu. Znamená tato relativita, že všechny pravdy jsou ‚subjektivní‘? Interpretujeme-li ‚subjektivní‘ jako ‚ponechány libovůli subjektu‘, pak zajisté nikoliv“ (s. 262). Hlavní myšlenkou této relativity jest, že pravda se vždy váže na pobyt, tudíž pravda tu pro člověka existuje jen, když je živ.

Existence ‚věčných pravd‘ bude dostatečně dokázána teprve tehdy, až se podaří dovodit, že od věčnosti do věčnosti pobyt byl a bude. ... Pravda ‚existuje‘ jen potud, pokud je pobyt. Jsoucno je odkryto jen tehdy a odemčeno pouze tak dlouho, pokud vůbec jest pobyt. Newtonovy zákony, věta o sporu, každá pravda vůbec je pravdivá jen potud, pokud jest pobyt. Dokud pobyt vůbec nebyl, nebyla pravda a nebude ani tehdy, až už pobyt vůbec nebude, protože pravda jako odemčenosti, odkrývání a odkrytost v takovém případě vůbec být nemůže. Než byly Newtonovy zákony odkryty, nebyly ‚pravdivé‘; z toho neplyne, že byly nepravdivé, ani že budou nepravdivé, až už nebude ontický žádná odkrytost možná. Toto ‚omezení‘ nepředstavuje rovněž žádné znehodnocení pravdivost ‚pravd‘. (Heidegger, 1927/2002, s. 262).

Z teoretického hlediska považuji prozatimní výklad za postačující, neboť o něm budu dále hovořit v praktickém ohledu ve třetí části práce, kdy se budu věnovat psychoterapii a výkladu snů. K porovnání s korespondenční teorií však zbývá ještě vyložit fenomenologické pojetí *shody*. Shodu Heidegger charakterizuje jako vztah. Na jedné straně to může být vztah nějakého výroku či jiného názoru (v kantovském smyslu) s věcí, na straně druhé může jít o vztah dvou výroků nebo dvou věcí. „Číslo 6 se shoduje s 16-10. Tyto výrazy se shodují, jsou stejné vzhledem ke kvantitě. Stejnost je *jeden* ze způsobů shody“ (Heidegger, 1927/2002, s. 251).

Stejně může být jen to, co je stejné povahy. Význam jednoho výroku může být stejný jako jiný. Stejně tak jedna mince může být stejná jako jiná, shodují se. V případě korespondenční teorie však mluvíme o shodě “poznání s jeho předmětem“. Lidská myšlenka a předmět ve světě je jiné povahy, tudíž nemůže být shoda v podobě stejnosti. Myšlenka je formou znaku vypovídající o nějaké věci. „Znak ukazuje na ukazované. Ukazování je vztah, nikoli však shoda znaku s ukazovaným“ (Heidegger, 1927/2002, s. 251). Na jedné straně to lze považovat za trivialitu, nicméně to oprávněně vede k zproblematizování otázky tohoto vztahu. Ačkoliv zde nelze hovořit o stejnosti, shoda nastat může. Když se nám jsoucno *samo ukáže*, můžeme o něm vypovídat. Toto vypovídání se jako pravdivé vztahuje k bytí toho jsoucna tak, jak se ukazuje. „Kdy je v poznání samém pravda fenomenálně výslovná? Tehdy, když se poznání vykazuje jako pravdivé. Jeho pravdu mu zajišťuje sebevykazování. Vztah shody se tedy musí objevit ve fenomenální souvislosti vykazování“ (Heidegger, 1927/2002, s. 253). Pravda tedy není nějaká vlastnost věty. Ve větě se nachází pravda ve vztahu výpovědi k vykazovanému takovým způsobem, že je *odkrývající*.

1.2 Interpretace ve vědě

V určitém smyslu lidé vykonávali vědu od nepaměti. Zde nebude úkolem podat historickou analýzu vědy, nýbrž se věnovat vědě v její současné podobě karteziánismu. Nejprve tedy vyložím základní myšlenky R. Descarta, na jehož základech se vědecká metodologie odvíjí. Navážu kritikou vědeckého uvažování, která se někdy vztahuje přímo k Descartovým myšlenkám, jindy však nachází pro kritiku jiné důvody.

1.2.1 Descartes a karteziánismus

Descartes, který byl filosoficky vzdělán, ve filosofii postrádal takové poznání, které by bylo zcela zřejmé a o kterém by se nedisputovalo. Jeho cílem tedy bylo najít takový prazáklad, od kterého by se mohlo odvíjet další poznání. Jako tento prazáklad objevil jeho notoricky známou větu *cogito, ergo sum*, což znamená: *myslím, tedy jsem*. Vědomí své vlastní existence pokládá za natolik zřejmé, že ani nejzarytější skeptik to nemůže popřít. Na tomto podkladu se tak snaží rozvinout takovou filosofii, která by mohla být základem vědeckého bádání a nedopouštěla se omylů. Jedním z největších zdrojů omylů je dle Descarta smyslová zkušenost. Jakožto lidé žijeme ve světě smyslově, nýbrž *rozum* je pro Descarta rozhodujícím kritériem pro správné

poznání. Poznání „myslím, tedy jsem“, je rozumovou zkušeností, nikoliv smyslovou. I rozum se však může mýlit ve svých soudech. Každý je prý nadán *zdravým rozumem* ve stejné míře. Dopouštět se omylů, stejně tak nacházení pravd, je schopen každý. Kromě klamu smyslů jsme i v úsudcích strháváni všemožnými pohnutkami. Je proto nutné neustále pochybovat, dokud nám věc není naším rozumem zcela zřejmá. Dalším pro Descarta samozřejmým poznáním je boží existence, pro který ve svém psaní poskytuje důkaz. Skrze Boha se tak odvíjí jeho jistota, že jsme schopni přesného a pravdivého poznání. „Dále zakouším, že je ve mně jakási schopnost souzení, kterou jsem (stejně jako vše ostatní, co je ve mně) jistě obdržel od Boha; a ježto mne nechtěl, určitě mi ji nedal takovou, abych kdy mohl chybovat, pokud ji budu užívat správně“ (Descartes, 1637/2016, s. 77). Tato premisa, od které se odvíjí argumentace pro možnost dokonalého poznání, vychází z teologické tradice Descartovy doby. To bude později terčem kritiky, neboť i sama moderní věda z těchto předpokladů nevychází. To, co náš rozum navádí k tomu věci nahlížet opravdově, nazývá Descartes *přirozeným světlem*. (Descartes, 1637/2016)

Nyní k metodě samotné. Již bylo řečeno, že schopnost správně soudit, neboli zdravý rozum, má dle Descarta každý. Aby se však rozum nenechal oklamat, musí následovat několik pravidel. „Prvním pravidlem bylo nikdy nepřijímat jako pravdivé nic, co bych nepoznal s evidencí jako pravdivé – tj. pečlivě se vyhýbat ukvapenosti a zaujatosti“ (Descartes, 1637/2016, s. 19). Pokud jsme věc nepoznali s evidencí, je třeba ji dále zkoumat a zpochybňovat. Druhým pravidlem je rozdělit předmět zkoumání do co nejvíce možných částí, pokud to přinese užitek. Tomu nás učí již matematika, abychom dlouhý příklad rozdělili do samostatných menších částí, které následně pospojujeme. Třetím pravidlem je dodržovat správný postup, tedy od nejjednodušších a nejzřejmějších poznání až k těm složitějším a „předpokládat řád i mezi věcmi, které po sobě přirozeně nenásledují“ (Descartes, 1637/2016, s. 19). K tomuto pravidlu se řadí i poslední, tj. vést si tak důkladné zápisy, abychom mohli zkontrolovat, že jsme nic neopomněli. V těchto pravidlech snadno najdeme metodologické zásady, které používáme v dnešní době. Pokud něco nevíme, stanovíme si hypotézy a začneme to empiricky zkoumat. Před zkoumáním samotným si musíme rozvrhnout co nejvhodnější postup, v kterém se snažíme zohlednit co nejvíce možných faktorů, které jsou relevantní. A konečně také celý proces dokumentujeme, aby vědecká obec mohla naše výsledky kriticky hodnotit a zpochybnit správnost našich postupů a závěrů.

Těmito pravidly předal Descartes vědě její pečlivost a kritičnost. Vědec tak nekontroluje pouze sám sebe, ale i ostatní. Kromě vyvrácení omylů také vědci nachází v jistých poznacích konsensus, který mohou předávat dále jakožto daný, čímž se může věda posouvat dál a nestát

na jednom místě. „Když poslední budou začínat tam, kde předchozí skončili, a tak spojí životy a dílo mnohých – dospěli společně mnohem dále, než kam by došel každý sám“ (Descartes, 1637/2016, s. 48). K tomu, jak vidíme, skutečně dochází. Věda se od Descartovy posunula neskutečným způsobem a to, co pracně zjišťovali největší géniové daných dob, se dnes učí děti jako přírodní zákony na základních a středních školách. Vyplnila se i další optimistická představa, ve kterou Descartes (1637/2016) věřil: „Mohli bychom se uchránit velmi mnoha nemocí těla i ducha, a možná i slabosti stáří, kdybychom měli dostatečné znalosti o jejich příčinách a o všech lécích, které nám poskytuje příroda“ (s. 47). Většina dříve neléčitelných nemocí se dnes dá léčit, ba dokonce se jim dá předcházet. Zdaleka lépe se nám to daří u nemocí tělesných než těch duševních, ačkoliv i zde máme možnosti léků a terapií. Proto mi přijde podnětné reflektovat vědeckou metodologii právě u psychologie, ve které je jakožto humanitní vědě obtížnější dostat tak zřejmého poznání, jako je tomu u věd přírodních.

1.2.2 Kritika karteziánismu

1.2.2.1 Metafyzické předsudky

První předsudek již byl zmíněn. Descartův předpoklad nutnosti boží existence, která nám dává schopnost věci pravdivě poznávat, používáme-li rozumu správně. Na tomto předpokladu pak vybudoval svá metodická pravidla, které mají být zárukou správného užívání rozumu. Husserl (1929/2007) uvádí, že „jeho meditace řídí nepostřehnuté předsudky, takže z celkového pohledu postrádaly už pro současníky přesvědčivost“ (s. 28). Ačkoliv tyto předsudky mohly být nepřijatý jak již jeho současníky, tak vědeckou obcí do dnešní doby, otázkou zůstává, jestli bez nich je důvěra v Descartovy pravidla jako záruka pravého poznání opodstatněná. Právě názor, že jakožto lidé jsme schopni dokonalého objektivního poznání, které Descartes s argumentací Boha předpokládá, je terčem kritiky. „První pokus o takovéto nejradikálnější zdůvodnění vědy – pokus Descarta samého – se nezdařil. Pevná vůle neponechat v platnosti žádné poznání, pokud není absolutně zdůvodněné, k uskutečnění ještě nepostačuje; absolutně dobré svědomí, a tedy zejména absolutně dobré svědomí intelektuální, je nekonečná idea“ (Husserl, 1929/2007, s. 27). Toto „absolutně dobré svědomí intelektuální“ u Descarta, které nazývá skromněji *zdravým rozumem*, je argumentováno zcela explicitně na ideji Boha. Na konci svých meditací píše, že „z toho, že Bůh neklame, totiž vyplývá, že se v tom vůbec nemýlím“ (Descartes, 1641/2015, s. 125). Z fenomenologické pozice, jak byla vyložena v předešlé kapitole, jsou tyto předsudky – předpoklad boha a apriorní nedůvěra ve smysly – zcela opomenutím bytostného

vztahování člověka ke světu. „Descartes nejenom snad podává chybné ontologické určení světa, nýbrž že jeho interpretace a její fundamenty vedly k tomu, že jak fenomén světa, tak i bytí prvotně příručního nitrosvětského jsoucna byly přeskočeny“ (Heidegger, 1927/2002, s. 122).

Odhlédneme-li od argumentace založenou na Bohu, je možné i jiným způsobem kritizovat Descartovo přesvědčení o možnosti “evidentního poznání”? Descartes (1641/2015) tvrdí, že „pravdivé je vše, co vnímám velmi jasně a rozlišeně“ (s. 53). Oním “vnímám“ nemyslí smysly, nýbrž rozum, *chápavost*. Jak již bylo řečeno, rozum se též může mýlit a chybovat. To nastává v případě, když „vůle sahá dál než chápavost“ (Descartes, 1641/2015, s. 85). Jak ale poznáme, že vůle sahá dál než chápavost? Sám Descartes tvrdil, že zdravým rozumem jsou obdařeni všichni lidé. Jak je možné, že evidenci Boha spousta lidí nenahlíží? Je to proto, že užívají rozumu špatně, nebo Descartova vůle sahá dál než jeho chápavost a došel tak v otázce Boha k chybnému závěru? Klíčovým argumentem zde je, nakolik můžeme odlišit *rozum* od *víry*. Vírou zde nemyslím víru náboženskou, nýbrž jakékoli přesvědčení, že něco nějak je. Pro svá přesvědčení můžeme najít racionální důvody, jindy hovoříme o důvodech iracionálních. Psychoanalýza nám ukázala, že jedním z obranných mechanismů je racionalizace, tedy hledání logických argumentů pro již předem utvořený názor či pohnutku. Psychologická hypotéza by tak mohla být, zda si Descartes pouze nehledal důvody pro své názory a cíle, které v této kapitole nazýváme předsudky. Husserl (1913/2019) se k tématu rozumu a víry vyjadřuje následovně: „Pravda je zjevně korelát dokonalého rozumového charakteru pradoxa, jistoty víry. Výrazy: „původní doxická věta, je pravdivá“ a „odpovídajícímu věření, souzení připadá dokonalý rozumový charakter“ – jsou ekvivalentními koreláty“ (s. 289). Považuji za zřejmé, že Descartova filosofie odpovídá korespondenční teorii o pravdě. Tato kritika Descartových pohledů tak nevypovídá o užitečnosti jeho metody a výsledků, kterých dosahuje, nýbrž reflektuje a kritizuje její povahu a filosofické opodstatnění. Byť Heidegger ve vědě postrádá ontologické vyjasnění našeho poznání, tak přesto tvrdí, že „nepronášíme žádný soud o pozitivní práci těchto disciplín“ (Heidegger, 1927/2002, s. 69)

1.2.2.2 Verifikovatelnost

Věda většinou postupuje tak, že již předem ví, co chce zjistit. Buď si položí otázku, pro kterou hledá různými cestami takové zkušenostní poznatky, aby mohla vytvořit teorii, nebo již teorii má a hledá způsob, jak ji ověřit. Tomuto ověřování se říká *verifikace*. Verifikace si klade za nárok podat důkaz, že je daná teorie pravdivá. Je možné verifikaci napadnout z historického

hlediska, jelikož řada teorií, které se pokládaly za verifikované, se ukázaly jako mylné a byly překonány novou teorií. Skrze nahlédnutí těchto omylů však můžeme tvrdit, že byly verifikovány chybně, tedy se vůbec nejednalo o verifikaci. Skutečným problémem je otázka, zda je verifikovatelnost teorií vůbec možná. Dle Descartových pravidel by nám mělo postačit následovat přísné metodologické postupy, dokud pro nás není důkaz zcela zřejmý. Druhým Descartovým pravidlem bylo postupovat od věcí jednodušších k těm složitějším. Takovému postupu se říká *indukce*. Karl Popper, významný filosof a teoretik vědy 20. století, odmítá možnost verifikovatelnosti, která jako svůj prostředek používá právě induktivní metodu. „Podle mého názoru neexistuje nic takového jako indukce. ... Teorie nejsou tudíž *nikdy* empiricky verifikovatelné.“ (Popper, 1934/1997, s. 19). Jakýkoliv experiment či pozorování je zaměřeno pouze na omezenou zkušenost, a proto výpověď „může být pouze singulárním tvrzením a nikoli tvrzením universálním.“ (Popper, 1934/1997, s. 4). Popperova hlavní teze je, že teorie se nedají *dokázat*, nýbrž pouze *vyvrátit*. Budeme-li tvrdit, že na světě existuje zákon, že něčemu je pokaždé tak a tak, pak je snadné takové tvrzení vyvrátit poukázáním na jeden případ, kdy tomu tak není. Ať již sesbíráme sebevětší množství zkušeností, kdy tvrzení platí, nikdy však nedostaneme *absolutní jistotu*, že neexistuje případ, který tomu odporuje. „To, že zítra vyjde slunce, je hypotéza; takže nevíme, zda vyjde“ (Wittgenstein, 1921/2017, s. 79). Nikdy se nám nestalo, že by slunce ráno nevyšlo, a tak jeho příchod následující den považujeme za naprosto jistý. Jelikož není žádného důvodu pro pochybování, nepovažujeme tuto myšlenku za hypotézu, nýbrž jako fakt. Domnívám se, že řadě lidí by přišlo směšné východ slunce vůbec považovat za hypotézu. Avšak „subjektivní zkušenost nebo pocit přesvědčenosti nikdy nemohou zdůvodnit vědecké tvrzení.“ (Popper, 1934/1997, s. 26).

Popper tedy odmítá verifikaci, jelikož neposkytuje *demarkační kritérium*. Demarkace je taková vlastnost teorie či hypotézy, která ji činí vědeckou. Jako takové kritérium předkládá *falsifikovatelnost*. To znamená, že teorie musí být formulována takovým způsobem, aby se dala empiricky ověřit její neplatnost. V případě, že se nám teorii nepodaří vyvrátit, pak říkáme, že „se ,osvědčila‘ anebo že je ,koroborována‘“ (Popper, 1934/1997, s. 10). Koroborována je do té doby, než se jí podaří vyvrátit či najít teorii vhodnější. Pokud se teorie vyvrátí, je takzvaně *falsifikována*. Popper je tak ve zjevném kontrastu s Descartem, neboť odmítá ve vědě možnost absolutně jistého poznání. „Starý vědecký ideál *epistémé* – absolutně jistého, dokazatelného vědění – se ukázal být idolem. Požadavek vědecké objektivitě vede nevyhnutelně k tomu, že každé vědecké tvrzení musí zůstat *navždy zkusným*.“ (Popper, 1934/1997, 305). Vědu porovnává s hrou a tvrdí, že „hra vědy je v principu bez konce“ (Popper, 1934/1997, s. 34). Jde

tak o nevyčerpatelný proces neustálého vytváření teorií a snahu o jejich vyvrácení. Jako nepsané vědecké pravidlo by tak dle Poppera měla být naopak pokora a tvrdí, že touha mít pravdu vede k chybnému pojetí vědy, neboť ztrácíme potřebnou kritičnost a bereme za jisté něco, co z vědeckého hlediska jisté být nemůže.

1.2.2.3 Lidská předpojatost

Na lidskou předpojatost upozorňoval již Descartes a bojoval proti ní ustavičným pochybováním. Předložil takové metodologické postupy, které mají tento faktor eliminovat, pokud se užívají poctivě. To, že jako lidé umíme být předpojatí a chybovat, je zřejmé. Otázkou spíše je, zda umíme být *úplně* nepředpojatí, a tedy zda taková dokáže být i věda. Kuhn (1962/1997) tvrdí, že „člověk, kterému by bylo nařízeno, aby zkoumal elektrické nebo chemické jevy, aniž by měl v této oblasti nějaké vědomosti, ale který by věděl, co znamená počínat si vědeckým způsobem, by mohl legitimním způsobem dojít k mnoha různým, navzájem neslučitelným závěrům“ (s. 17). Jako by samotná vědecká metoda umožňovala dosahovat výsledků, avšak nebyla zárukou jejich správnosti. Jistě se zde dá namítat, že bez patřičného vzdělání dotyčný nemusel být schopen aplikovat metodu správně. Myšlenkou zde však je, že samotný metodický postup již spěje k dosažení předem vymezených možností. Metodické postupy se také napříč dějinami mění spolu se změnou teorií. Tomuto souhrnu ustáleného teoretického myšlení a metodologického počínání říká Kuhn *paradigma*. „Paradigma, v ustáleném významu tohoto slova, je nějaký přijatý model nebo schéma.“ (Kuhn, 1962/1997, s. 35). Každou vědu tedy charakterizuje způsobem, že užívá nějaké paradigma. Bez paradigmatu by to nemohla být věda. Vědecká společnost opustí nějaké paradigma jedině tím, že přijme paradigma nové. To se děje v případě *krize*. Zjistí-li se, že nějaká teorie nedokáže vysvětlit daný jev, který je s ní přímo v rozporu, tak je třeba najít nové možnosti vyřešení daného problému, což může vést k přijetí nové teorie a nového metodologického přístupu. Sama věda, respektive vědci, se však změně paradigmatu brání. „Paradigma ovládá v první řadě skupinu odborníků – nikoli předmět jejich zájmu.“ (Kuhn, 1962/1997, s. 178). Jedině když paradigma funguje, tak je věda schopna postupovat dopředu. Krize ve vědě způsobuje její zpomalení a znejistění dosavadních jistot. „Vědci, jsou-li nuceni čelit anomáliím a protipříkladům, nejsou schopni odmítnout paradigma.“ (Kuhn, 1962/1997, s. 86). Najde-li se jedinec, který se vyskytuje mimo paradigma, je vědeckou komunitou odmítán. Změna může nastat, když se mu podaří pomocí jiného schématu překonat krizi a přesvědčit tak vědeckou obec ke změně paradigmatu. Zde jeden známý historický příklad:

Uvažme příklad jiného člověka jménem Koperník, kterého prohlašovali za blázna, protože tvrdil, že Země se pohybuje. Nemůžeme říci, že ti, kdo ho považovali za blázna, se pouze mýlili, ani že se mýlili zcela. To, co mínili „Zemí“, mělo pevnou polohu. Jejich Země se nemohla hýbat. Koperníkova novinka proto nespočívala pouze v tom, že se Země hýbá. Šlo o zcela nový pohled na problémy fyziky a astronomie, pohled, který nutně změnil význam pojmů „Země“ a „pohyb“. Bez těchto změn byla myšlenka pohybující se Země bláznovstvím. (Kuhn, 1962/1997, s. 149)

Paradigma tak může být obsaženo již v samotném pojmu, který nějak definujeme. Změnou paradigmatu tak docházíme k novému poznání. Vědec ví, že svět je stále stejný, akorát se změnilo jeho vnímání. „Vědec, který se chopí nového paradigmatu, spíše než interpretem je člověkem, jenž nosí obrácené brýle“ (Kuhn, 1962/1997, s. 125). Paradigma je tak vždy již předpojatostí, pomocí kterého jsme schopni interpretovat naši zkušenost.

Podobně historicky uvažuje i Michel Foucault, který rozvádí jeho pojetí *diskursu*. V určitém smyslu se velmi podobá pojetí paradigmatu, nicméně je nadřazenějším pojmem, neboť přesahuje vědecké pole do celospolečenské roviny. „Dobře se ví, že nemáme právo všechno říci, že nemůžeme mluvit o všem za jakýchkoli okolností, že konečně nemůže kdokoli mluvit o čemkoliv“ (Foucault, 1971/1994, s. 9). Tvrdit vědecká poznání má výhradní právo vědec. Většinou ne tak ledajaký vědec, ale vědec uznávaný. I při psaní akademických prací, jako je tato, je od nás očekáváno, abychom netvrdili pouze to, co si my myslíme, ale odvolávali se především na uznávané autority, jejichž slova se snažíme co nejvěrněji reprodukovat. I mě při psaní této práce tedy ovládá diskurs. Kdybych se ho nedržel, má práce by nemusela být uznána. Mohla by být napadnuta jako nevědecká. Vědecký diskurs by tak měl *moc* nad mým diskurzem, který bych zde přinesl jakožto vlastní. „Konečně se domnívám, že tato vůle po pravdě, jež se takto opírá o jakousi institucionální podporu a distribuci, směřuje k tomu, aby vykonávala nad jinými diskursy – mluvím stále o naší společnosti – jakýsi nátlak a jakoby donucovací moc“ (Foucault, 1971/1994, s. 12-13). Stejně jako je vědec odmítán, vybočuje-li z paradigmatu, tak jsme omezováni v rámci přijímaného diskursu a nuceni se mu podrobit. Foucault analyzuje více způsobů, jak je nad diskursem vykonávána moc. Nazývá je procedurami *vylučování*. Patří mezi ně formy *zákazu*, kterými jsou tabu, rituály a privilegovanost subjektu. Abychom se mohli nacházet „v pravdě“, musíme se řídit pravidly diskursu. Mezi pravidla diskursu na poli vědy tak patří i paradigma. „Mendel mluvil pravdu, jenže se nenalézal ‚v pravdě‘ biologického diskursu své doby: podle takových pravidel, jaká on stanovil, se vůbec neformulovaly předměty a koncepce biologického bádání“ (Foucault, 1971/1994, s. 19). Dalším podobným prvkem

diskursu a paradigmatu jest, že skrze obojí filtrujeme náš svět a nemůžeme jinak. Vždy jsme v nějakém paradigmatu či diskursu. To má určující vliv na to, jak světu rozumíme a jak ho prožíváme. „Neexistuje zde předdiskursivní prozřetelnost, která by svět pro nás příznivě naladila. Diskurs je třeba pojímat jako násilí, které působíme věcem. V každém případě jako jistou praxi, kterou jim vnucujeme“ (Foucault, 1971/1994, s. 27).

2 Interpretace v psychologii

Lidé odjakživa jevíli zájem o poznání, které nyní přísluší psychologii. Dříve to však bylo tématem filosofů, spisovatelů a umělců. Jakožto samostatná a etablovaná věda je však psychologie poměrně mladá. „Dle většiny autorit se psychologie narodila jednoho prosincového dne roku 1879“ (Hunt, 1993/2000, s. 127). I přes svoji krátkou historii je obsažnou vědou, která zahrnuje velmi různorodé spektrum činností a zájmů. Tato kapitola by tak mohla být rovněž samostatnou diplomovou prací, kdyby zájmem bylo zmapování většiny psychologických zájmů a metod. Pro tuto práci je však postačující poukázat na hlavní dějové linie psychologie ve dvacátém století, kdy se po desetiletí měnily její hlavní zájmy a přístupy. Dále se budu věnovat, dle mého názoru, hlavním a nejrozšířenějším činnostem psychologie, tedy *výzkumu, diagnostice a psychoterapii*. Tyto činnosti obsahují svou vlastní metodologii, ze které čerpají, jakož i další specifické zaměření. Tato část tak bude výkladem poměrně triviálních a základních psychologických znalostí, které však budou zdrojem reflexe a kritiky ve třetí části této práce.

2.1 Specifikace oboru

„Psychologie není vědou ve stejném smyslu jako fyzika, chemie nebo biologie; že to je soubor vědních oborů, které, přestože jsou příbuzné, jsou příliš různorodé, než aby zapadaly do rámce jediné teorie“ (Hunt, 1993/2000, s. 296). V rámci svých činností ji můžeme řadit jako přírodní i společenskou či humanitní vědu. Jakožto přírodní věda zkoumá zejména lidské tělo a centrální nervovou soustavu, kde zkoumá dopad tělesných procesů na schopnosti a prožitky člověka. Jako společenská věda nehledá přírodní zákony, ale zajímají ji ukazatele ve formě statistických dat, které se následně uplatňují v praxi. I proto Hunt (1993/2000) tvrdí, že „zdaleka největší vliv na psychologii měla počítačová věda“ (s. 487), která usnadnila či dokonce umožnila zpracovávání těchto typu údajů, což je v dnešní době pravděpodobně nejvíce praktikující přístup v psychologii. Mnoho věcí v psychologii je totiž obtížné zkoumat, neboť jde o přímo nepozorovatelné fenomény. „Psychologie je tak říkajíc přeplněná právě logickými konstrukty jako ‚intelligence‘, ‚motivace‘, ‚duše‘, ‚nálada‘ apod.“ (Ferjenčík, 2000, s. 31). Tyto termíny jsou všeobecně známé a každý jim rozumí, nicméně je obtížné je definovat, a o to více vědecky zkoumat. Z toho důvodu se někteří psychologové snažili psychologii odklonit od zkoumání těchto abstraktních termínů a chtěli z psychologie udělat ryze pozitivistickou vědu. Takový

přístup však opomíjí řadu důležitých jevů, které je též třeba zkoumat, a nedají se vysvětlit tímto redukcionistickým přístupem. Jsou však jedinci, kteří si myslí, že to možné je. „Neurovědecký přístup k paměti a dalším duševním procesům je filozoficky velmi přitažlivý. Zdá se, že jednou provždy ukončí starodávnou debatu o těle a myslí tím, že všechny duševní procesy vysvětlí v pojmech materiálních substancí a jevů“ (Hunt, 1993/2000, s. 494). To už je záležitost filozofických přesvědčení, které se v historii psychologie projeví vždy jejím zaměřením a přístupem k poznání. Z hlediska paradigmatu tak můžeme tvrdit, že psychologie nemá jednotné paradigma, které se měnilo pouze dějinně, nýbrž jich má vícero současně. Hunt (1993/2000) si proto pokládá otázku, zda se může „obor tak neupravený, různorodý a neorganizovaný nazývat vědou?“ (s. 604). Odpovídá, že se psychologie skutečně stala vědou, nicméně „zamotaně a znepokojivě jinou než většina věd ostatních“ (Hunt, 1993/2000, s. 604). I v dnešní době se tak vědecká obec může zásadním způsobem neshodnout na tom, co lze zkoumat, co je dobré zkoumat a *jak* to zkoumat. „Neexistuje nijaká nevyhnutnosť, nijaký dôkaz, ktorý by nám povedal, čo je a čo nie je dôležité. Samo posúdenie dôležitosti je odhadom.“ (Ricoeur, 1976/1996, s. 105). Hrubým zjednodušením tak můžeme hovořit o dvou pohledech. Jeden je holistický, který se snaží pojmut problematiku z celostního hlediska, vzdává se nároku na jasné a přísně zobecnitelné poznání, ale snaží se tím vyvarovat redukcím a zjednodušením. Druhý je naopak redukcionistický, který se snaží eliminovat problematické jevy (ve výzkumu nazývané *nežádoucí proměnné*), a chce tak dojít ke zobecnění, ať už *přísnému* či ve formě *pravděpodobnosti*. Pod holistický přístup můžeme zahrnout i přístup fenomenologický. Psychologie „v některých časových obdobích inklinovala víc k fenomenologickému modelu zkoumání, jindy převládalo zaměření na pozitivisticky konstituovaný výzkum“ (Ferjenčík, 2000, s. 243). Oba tyto modely však sledují stejné cíle vědeckého poznání, čímž jsou *popis*, *predikce* a *vysvětlení*. „Ačkoli věda může být použita různě, jedním z jejích hlavních poslání je pomoci člověku interpretovat realitu“ (Ferjenčík, 2000, s. 13).

2.2 Stručná historie

V této části se budu věnovat pouze úzkému spektru dějinných linií, které budou podkladem pro další částí práce. Nebudu zkoumat vývoj jednotlivých proudů, nýbrž pouze poukáži na ty významné a charakterizují je. To neznamená, že by například neurovědy nebo teorie ontogeneze nebyly důležité, ale spíše je pro potřeby této práce není třeba vykládat.

2.2.1 Počátky psychologie

V úvodu druhé části jsem zmínil, že se zrod psychologie datuje na rok 1879. V té době na Lipské univerzitě začal profesor Wundt spolu se svými dvěma studenty dělat psychologické experimenty. První experiment sloužil jednomu z oněch dvou studentů v rámci dizertační práce z filosofie a zajímal je časový interval mezi tím, „kdy si pozorovatel uvědomí, že uslyšel náraz kuličky na plošinu, a jeho stiskem telegrafního klíče“ (Hunt, 1993/2000, s. 127). Tento typ výzkumu by dnes spadl do obecné psychologie. Tuto laboratoř Wundt nazýval soukromým institutem a během několika let byla proslavena, „rozšířena a ustanovena oficiálním univerzitním Psychologickým institutem“ (Hunt, 1993/2000, s. 128). Kromě experimentálních činností Wundt publikoval mnoho odborných článků a knih. Již dříve se vědci věnovali nějakým způsobem psychologii, ale byli to primárně filosofové, fyzikové či fyziologové, kdežto Wundt byl první, kdo byl označován primárně jako psycholog. Jeho hlavní význam pro rozvinutí psychologie jako vědy je, že rozvinul metody, jak experimentálně zkoumat duševní procesy. „Wundt definuje vědecký psychologický experiment jako takový, ve kterém je užit známý, kontrolovaný psychologický podnět – říká mu ‚antecedentní proměnná‘ – a sleduje se a měří individuální reakce na něj“ (Hunt, 1993/2000, s. 135). Z dnešního hlediska se jedná o podnětovou proměnnou, která je součástí modelu S-O-R – *stimul, organismus a reakce*. Wundt tak šel proti tradici dualismu a duševní fenomény zkoumal na činnosti nervové soustavy. Sám si však nebyl jistý, zda by se psychologie měla vydat cestou přírodních věd či nikoli. „Zpočátku prohlašoval, že je, nebo by mohla být, *Naturwissenschaft* (přírodní věda), ale později říkal, že je převážně *Geisterwissenschaft* (věda o lidském duchu – duchu ne ve smyslu nehmotné duše, ale vyšší duševní činnosti)“ (Hunt, 1993/2000, s. 136-137). Tyto názory se u mnoha psychologů lišily a rozvíjeli tak psychologii různým způsobem.

2.2.2 Matematizace a měření schopností

Převádění zkušenosti duševních fenoménů do číselných dat, které přineslo psychologii její vědecké uznání, se stalo běžnou praxí. Již v prvním Wundtovém experimentu, kdy zkoumal interval, bylo výsledkem číslo. Nedlouho později bylo zájmem zkoumat lidské schopnosti. Mezi dodnes nejčastěji testovanou schopnost a také s nejdélší historií patří inteligence. Již v první světové válce byly využity v armádě, na jejichž základě chtěli posoudit, kdo se hodí pro

jakou funkci. „Armádní testy, ačkoliv by se o jejich přínosu americkému válečnému úsilí dalo vážně pochybovat, přinesly zlom ve veřejném mínění o testech mentálních schopností“ (Mackintosh, 1998/2000, s. 24). Od té doby vzniklo velké množství různých testů inteligence. Všechny mají společné, že jejich výsledkem je číselná hodnota v podobě IQ. Tato hodnota se následně porovnává v rámci populace s cílem zjistit rozdílnost v populaci. Dávno se už výkonnostní a inteligenční testy nepoužívají jen u armády, nýbrž se „používaly na základních a středních školách a brzy nato i na školách vysokých jako testy přijímací“ (Mackintosh, 1998/2000, s. 24). Testy inteligence tak našly své vysoké uplatnění v praxi na mnoha úrovních. Dokázaly se přizpůsobit matematizaci věd a převedením na standardizované formy v podobě testů měly zaručovat objektivitu. „Úspěch novověké matematizace věd spočívá do značné míry v tom, že jakmile se předměty podaří matematizovat, lze je dále poznávat – a to nyní znamená předvídat jejich chování a vlastnosti – právě tímto matematickým způsobem“ (Sokol, 1996, s. 72). V dnešní době se tak užívá inteligenčních testů v pedagogicko-psychologických poradnách, kde adolescenti mohou zjistit, pro jaké studium by mohli mít dobré vlohy. Dají se tak odhalit výjimečně nadaní jedinci, kterým může být umožněno dříve a kvalitněji uplatnit jejich schopnosti ve svém zaměření. Na druhou stranu také dokáže skrze podprůměrné výkony identifikovat jedince, kteří potřebují v rámci vzdělávání speciální péči. Svoji praktickou hodnotu tak inteligenční testy zajisté mají. Co je to však inteligence a co konkrétně znamená, když někomu vyjde ta či ona hodnota IQ? Odpovědi na obě otázky již zdaleka nejsou tak jednoduché a jednoznačné jako jejich využití v praxi. Těmito otázkami se budu zabývat ve třetí části práce v rámci metodologie. Existují však názory, že není nutné mít termíny *inteligence* a *IQ* vydefinovány a teoreticky zakotveny, pokud má jejich uplatnění praktickou hodnotu. Mackintosh (1998/2000) tak cituje Milese, který tvrdí: „Není důležité, zda to, co měříme lze řádně označit jako ‚inteligence‘, ale zda jsme objevili něco, co stojí za měření“ (s. 12). Aniž bychom museli odůvodnit, co přesně test vlastně měří, tak jeho hodnotu může nabýt již čisté srovnání v rámci populace, které je možno číselně i graficky zobrazit. Spolu s tím se nabízí otázka, zda to slouží pouze pozitivně, jak to doteď bylo prezentováno, či to z vědeckého i etického hlediska může být zneužito. Těmito problémy se též budu později zabývat.

2.2.3 Freud a psychoanalýza

Freud přišel na přelomu devatenáctého a dvacátého století s radikálně odlišným přístupem k poznávání a vysvětlení duševních dějů. Neužíval experimentálních pokusů, ale vycházel z pozorování a rozhovoru s pacienty, které ho přivedly k novým teoriím duševních dějů a příčin duševních onemocnění. Psychologie v té době pracovala na úrovni vědomí, kdežto Freud přinesl a zdůraznil roli *nevědomí*. „Freudovým přínosem psychologii a západní kultuře byla série teorií nevědomí a jeho významné úlohy v lidském chování“ (Hunt, 1993/2000, s. 180). Díky tomu se stal významnou, avšak kontroverzní osobou. Někteří ho mají za génia a vynikajícího vědce, jiní za pavědeckého myslitele či podvodníka. V rámci výzkumu byl nejvíce kritizován právě proto, že se jeho teorie nedaly experimentálně prokázat, nýbrž vycházel induktivně z velkého množství práce s lidmi. Ke svým metodám a následným teoriím tak došel prakticky „náhodou“. „Svůj první krůček k vynálezu psychoanalýzy Freud nepodnikl záměrně, ale jako reakci na požadavek jedné své pacientky“ (Hunt, 1993/1998, s. 171). Tento požadavek byl, aby se neustále neptal jen na věci, co chce slyšet, ale nechal pacientku vyprávět o tom, co sama potřebovala. Dosavadní etiologické teorie duševních strádání neodpovídaly Freudovým zkušenostem s pacienty. Brzy zjistil, že pacientům se může ulevit prostým vypovídáním a že příčiny jejich strádání mohou být ryze psychického charakteru, které bývají *traumatické* a lidé je mají tendenci *vytěsnit* a bránit se jejich připuštění, čemuž říká *odpor*. Zprvu užíval hypnózy pro terapeutické účely, ale záhy od ní upustil a snažil se najít vlastní a efektivnější metody. Freud tak objevil zcela novou oblast duševního života člověka, kterou dle něho bylo třeba pro její pochopení objasnit zcela novým způsobem. „Ani spekulativní filozofie, ani deskriptivní psychologie nebo takzvaná psychologie experimentální, jak se jí učí na školách a která navazuje na fyziologii smyslů, nejsou s to říci vám klíč k porozumění možným poruchám duševních funkcí“ (Freud, 1917/2020, s. 15). Postupně přišel s modely duševního života člověka, kterými jsou *topografický* a *strukturální* model. Freudův zájem byl dojít k teoriím osvětlující nevědomý duševní život člověka, a tak zároveň umožnit léčbu z ní vycházejících potíží. Nevědomí dle Freuda nepromlouvá přímo, ale projevuje se skrze naše *chování* a *sny*. V chování se to nejtypičtěji projevuje v přeréknutí, kdy často „proneseme pravý opak toho, co jsme zamýšleli říci“ (24)“. Tyto případy známe každý z našeho vlastního života. Vědomě i nevědomě *cenzurujeme* sami sebe, ale někdy se nám to nedaří. Při ztrátě kontroly, a tedy povolení cenzury, se tak zvyšuje pravděpodobnost, že se projeví naše nevědomí. Za tímto účelem tak využíval metody *volných asociací*, kdy se člověk snaží nekontrolovat své myšlenky a má naopak říkat vše, co mu přijde na mysl. Za však nejschůdnější cestu k nevědomým procesům Freud

považoval výklad *snů*. Tomu zde věnuji stručný výklad, který poslouží pro následné porovnání s daseinsanalytickým přístupem.

„Většina psychologů se na sny dívala jako na degenerované, absurdní a nesmyslné myšlenky“ (Hunt, 1993/2000, s. 174). Freud však byl zcela jiného názoru. Věřil, že sny mají svůj smysl, který však nemusí být snadno pozorovatelný. Tvrdil, že sny jsou *královskou cestou do nevědomí*. Dělí obsah snu na *manifestní* a *latentní*. Manifestní je zjevný a smyslový obsah, kdežto latentní je jeho *smysl*. Freud byl determinista a věřil tak, že celý snový produkt má své příčiny. „Věřím sice ve vnější (reálnou) náhodu, ale nikoli ve vnitřní (psychickou) náhodu“ (Freud, 1904/2016, s. 218). Vše, co je ve snu obsaženo, tak má svoji příčinu a smysl. Stejně tak to je i v bdělém duševním životě. Ve snu však je náš svět vytvářen námi samými, tudíž je jiného charakteru než život bdělý. I když snová situace může odpovídat nějaké reálné situaci, může mít však úplně jiný smysl. Často se však stává, že snové představy jsou bizarního charakteru. V obou případech můžeme ve snu nenacházet žádný význam. Sen je však plný významů. „Člověk, který snil, přesto ví, co jeho sen znamená, jenomže neví, že to ví, a myslí si proto, že to neví“ (Freud 1917/2020, s. 74). Cílem tedy je dopomoci člověku, aby se *nebránil* smysl snu odhalit. Freud viděl ve snech několik zákonitostí. Zaprvé se dle Freuda řídí asociačními zákony podobně jako v bdělém životě. Dále je latentní obsah vždy v nějaké míře cenzurován, a tedy se manifestně projeví *zahaleno*. Pro svůj obsah sen také čerpá z událostí předešlých dnů, zejména posledního. Nejdůležitější Freudovou tezí však je, že funkce snu je *splnění přání*. To se může jevit jakožto absurdní teze, neboť máme i hrozné sny v podobě nočních můr. Freud však tvrdí, že to není jediná funkce snu, nýbrž je tou hlavní. Projevuje se tak i ve snech, kde zdánlivě k žádnému splněnému přání nedochází. Freud dochází k závěru, že „přání, které se znázorňuje snem, musí být infantilní“ (Freud, 1899/2005, s. 336). Sny dětí podle Freuda jsou jednoduché a často není rozdíl mezi manifestním a latentním obsahem, jelikož děti ještě tolik necenzurují. Zdroje těchto přání Freud vidí převážně v sexualitě, kterou pojímá širším způsobem než genitální uspokojení. Člověk je řízen *principem slasti*, které je v bdělém životě korigováno *principem reality*. Touto optikou tak Freud nahlíží na člověka a při výkladu snů má tendenci ulpívat na interpretacích sexuálního charakteru. Smysl snu je třeba rozklíčovat a přeložit. „Snový obsah je dán jakoby obrázkovým písmem, jehož znaky se musí jednotlivě převádět do řeči snových myšlenek“ (Freud, 1899/2005, s. 172). Finálním cílem je, aby pacient smysl snu sám nazřel a pochopil, nicméně analytik mu pomáhá navádějícími otázkami a interpretacemi. „Obrázkové písmo“ snu hovoří skrze *symboly*, které se překládají do jejich významu. Při výkladu je tak třeba věnovat pozornost jednotlivým prvkům snu a ty se snažit přeložit. „První

krok při používání tohoto postupu učí, že nemůžeme dělat předmětem pozornosti sen jakožto celek, ale jen jednotlivé části jeho obsahu“ (Freud, 1899/2005, s. 65). Ačkoliv se Freud snaží ke každému snu přistupovat individuálně a cílem je, aby si pacient nazřel smysl snu sám, tak identifikoval mnoho snových symbolů, které interpretoval. Tím má již předem vymezený počet významů, které jednotlivá snová část může mít. Hovoří tak i o ryze typických snech, která mají stejný význam u všech lidí. „Existuje jistý počet snů, které se téměř každému zdály tímž způsobem a o nichž obvykle předpokládáme, že mají u každého týž význam“ (Freud, 1899/2005, s. 145). Zároveň si však Freud nepokládá za nárok, že je schopen vyložit jakýkoliv sen. Důvody může být, že je příliš komplikovaný a význam se neodhalí, ale také prostý fakt, že při reprodukci snu jej zkresluje a můžeme i zapomenout na jeho důležité prvky.

2.2.4 Behaviorismus

Wundtovská experimentální psychologie i Freudova psychoanalýza závisela na *introspekci* vlastních duševních stavů. Člověk nahlížel, co se jemu samotnému nebo druhému děje v *mysli*. Řada psychologů však pokládala vědecké zkoumání mysli za zcela nereálné a snažili se tuto problematiku obejít. Tato tendence vyústila v behaviorismus, který škrtil vnitřní dějové procesy a soustředil se jen na podněty a následnou reakci člověka na ně v podobě *chování*. Jejich teze zněla: „Mysl je iluzí; žádné netělesné já v nás neexistuje; naše duševní zážitky včetně vědomí, sebeuvědomění a myšlení jsou pouze fyziologickými pochody, které se odehrávají v nervovém systému jako reakce na podněty“ (Hunt, 1993/2000, s. 234). Tento radikální přístup následně ovlivnil hlavní směřování psychologie po několik desetiletí. Hlavním důvodem jejího úspěchu byla její ryze kontrolovatelná a vědecká povaha, jelikož se nepouštěla do spekulací a těžce pozorovatelných jevů, nýbrž předkládala podněty a chování je pozorovatelný jev. „Behavioristé říkali, že nejen nemůžeme znát, co se v mysli odehrává, my to k vysvětlení chování ani nepotřebujeme vědět“ (Hunt, 1993/2000, s. 251). Tento postoj tak umožnil člověka více přirovnat ke zvířatům, která dle dané logiky spadají pod stejný princip. Rozmohlo se tak období velkého psychologického testování na zvířatech. Mezi slavné osobnosti behaviorismu, kteří uskutečnili mnoho experimentů, patří Watson, Thorndike, Pavlov a Skinner. Pomocí experimentů formulovaly zákony učení a podmiňování. Watson pro behaviorismus formuloval tři

základní principy: „Za prvé – náplní psychologie by mělo být chování, ne vědomí; za druhé – její metoda by měla být spíš objektivní než introspektivní; a za třetí – jejím cílem by mělo být

spíše ‚předpovídání a ovládání chování‘ než základní porozumění duševním jevům“ (Hunt, 1993/2000, s. 246). Po desetiletí byl behaviorismus dominujícím odvětvím psychologie, až se nakonec téma *mysli* do psychologie vrátilo. Během sedmdesátých let došlo k rozvoji kognitivních věd, kam spadá kromě dalších oborů i kognitivní psychologie. Na behavioristické škrtnutí vnitřních procesů začalo být nahlíženo jako na redukci, která opomíjí důležitý prvek pro chování. Později došlo ke spojení behavioristického a kognitivního přístupu, které v praxi vyústilo do populární a rozšířené kognitivně-behaviorální terapie.

2.3 Výzkum

2.3.1 Metody výzkumu

Již jsem zmínil, že cílem psychologického výzkumu je *popis*, *predikce* a *vysvětlení*. Do jaké míry se snažíme o každý z těchto tří cílů záleží na tom, co se snažíme zjistit. Pokud to lze, snažíme se zejména o vysvětlení daného jevu. „Porozumět‘ totiž znamená ještě o něco více než pouze ‚popsat‘ nebo ‚předpovědět‘“ (Ferjenčík, 2000, s. 15). Porozuměním se ve vědě zejména rozumí odhalení kauzálních vztahů. Za tímto účelem psychologie dělá experimentální výzkumy. Snažíme se tak zjistit, jaký *vliv* má nějaká *nezávisle proměnná* na jinou *závislou proměnnou*. To děláme pouze, pokud jsme schopni vytvořit takové podmínky, kdy eliminujeme vliv jiných nezávisle proměnných, abychom tak mohli tvrdit, že naše proměnná je skutečně příčinnou daných změn u závisle proměnné. V takových případech, kdy toho schopni nejsme, využíváme neexperimentálních výzkumných strategií. Jejich cílem není vysvětlení kauzálních vztahů, ale snaží se o popis a predikci. Nejčastěji se využívají *orientační výzkumy* a *korelační studie*. Orientační výzkumy používáme jako detailní deskriptivní popis zkoumaného jevu. Za tímto účelem můžeme použít pozorování či využít dotazníky. V korelačních studiích nám jde o to zjistit, jak spolu statisticky dva či více jevů *souvisí*, avšak nejsme schopni tvrdit, že na sebe mají přímý kauzální *vliv*. Korelace není kauzalitou, avšak umožňuje „dělat efektivní predikce“ (Ferjenčík, 2000, s. 125). V psychologickém výzkumu tak také hovoříme o dělení na *kvantitativní* a *kvalitativní* výzkum. Kvalitativní výzkum využívá malého vzorku a snaží se o co nejhlubší náhled do vymezené otázky, která výzkumníka zajímá. Nesnaží se o generalizaci, nýbrž výsledkem je vytvoření hypotézy. Kvantitativní výzkum již na počátku svého plánování má hypotézu, kterou chce ověřit. Jejím výsledkem je přijetí či odmítnutí hypotézy pomocí statistické argumentace pravděpodobnostní důvěryhodnosti získaných údajů. Snaží se o generalizaci, ačkoliv nezjistila kauzalitu, nýbrž pravděpodobnost. „Prakticky všechny výsledky

našeho zkoumání mají pravděpodobnostní charakter“ (Ferjenčík, 2000, s. 141-142). Do jisté míry jde kvantitativní a kvalitativní výzkum v ruku v ruce, neboť kvantitativní výzkum může vycházet z poznatků kvalitativních zkoumání. Nicméně v přístupech obou výzkumů lze vidět trend, který jsme spatřili v dějinách psychologie. „Kvalitativní výzkum je ve své povaze orientovaný holisticky. ... Kvantitativní výzkum je naopak reduktivním zkoumáním“ (Ferjenčík, 2000, s. 245).

2.3.2 Vlastnosti výzkumu

Výzkum má svoji vlastní terminologii. Každá vymezená data, která zkoumáme, nazýváme proměnnými. „Východiskem zkoumání proto není izolovaný údaj, ale proměnná – vlastnost (rys, symbol, konstrukt), které můžeme podle určitého předpisu přiřazovat různá čísla a hodnoty“ (Ferjenčík, 2000, s. 67). Tyto proměnné jsou závislé a nezávislé podle *vztahu* mezi sebou. Proměnné však dále rozlišujeme na *podnětové*, *organismické* a *odpověďové*, které odpovídají zmíněnému modelu S-O-R. Behavioristicky zaměřený výzkum tak nevyužívá organismické proměnné, kdežto například výzkum v psychoterapii je využívá hojně. Samotné proměnné jsou pouhá data, kdežto výzkumnou hodnotu pro nás mají jejich vztahy mezi sebou. „V psychologii obvykle nezkoumáme izolovaně jeden typ proměnných, ale především vztahy mezi nimi navzájem“ (Ferjenčík, 2000, s. 68). Tyto vztahy, které nás zajímají, si předem definujeme.

Kvalita výzkumu se posuzuje dle několika kritérií. Obecně si věda zakládá na objektivitě, tedy co možno nejmenším zkreslení subjektivitou výzkumníka. To je obzvláště v psychologii často náročné či nemožné. Jedním z řešení je omezit přímý vliv výzkumníka na sběr dat a zároveň zajistit stejné podmínky pro účastníky výzkumu. Tomuto postupu se říká *standardizace*. „Požadavek uniformního, stejného přístupu při zadávání testového materiálu i při registrování dosažených výsledků, při vyhodnocování a interpretování se nazývá standardnost“ (Ferjenčík, 2000, s. 196). Standardizované metody jsou vícero druhu. Může být standardizované pozorování, interview, test či dotazník. Pro tyto metody jsou pak předepsané jasné postupy každého kroku. V druhém smyslu pak znamená u testu standardizace to, že je ozkoušena na dostatečně velkém vzorku lidí, aby mohla vytvořit *normy* pro vymezené části populace, s kterou bude další potenciální testovaný srovnáván.

Dalším neopomenutelným pojmem je *reliabilita*. „Pod pojmem reliabilita rozumíme spolehlivost, s níž test měří to, co měří“ (Ferjenčík, 2000, s. 197). Zadáme-li opakovaně stejnému člověku totožný test, chceme dostat identické výsledky. Dosáhnout absolutní reliability není možné. Reliabilita je zatížena systematickými i nesystematickými chybami. Systematická chyba je opakovaná, která se řídí nějakým pravidlem, a v případě jejího odhalení se dá napravit. Nesystematických chyb může být obrovské množství, že je ani nemusíme brát v úvahu. Stejný člověk tak může podávat u jednoho testu opakovaně různé výsledky a z různých důvodů – nepochopí zadání, je unavený či postrádá motivaci. Předpokládá se však, že existuje jakási „skutečná hodnota“, kterou bychom měli naměřit. Při dostatečně opakovaném množství testování se tak z celku naměřených hodnot odhaduje „skutečná hodnota“ a velikost chyb. Zkoumání reliability je tedy odhadem reliability.

Kromě stability našich měření nás zajímá také výpovědní hodnota toho, co jsme naměřili. Tuto informaci nám podává *validita*. „Validitu testu můžeme zjednodušeně charakterizovat jako míru shody mezi naměřenými výsledky (získaným skóre) a tím, co jsme chtěli měřit (nějakou stanovenou kvalitou, kritériem). Do jaké míry měří test skutečně to, co jsme chtěli, aby měřil?“ (Ferjenčík, 2000, s. 205). Problematika každého inteligenčního testu, kterou jsme již přestřeli je, že říkáme, že měří inteligenci. Jak je ale možné, že testy jsou různé a měli by tak měřit to samé? Z tohoto důvodu je třeba si jasně vymezit a vydefinovat pojem, o kterém tvrdíme, že jej test měří. Této validitě se říká *konstruktová*. Dále mluvíme o *obsahové* a *kritériové* validitě. Obsahová hovoří o tom, zda prvky v testu dostatečně reprezentují celkový soubor charakteristik zkoumaného pojmu. Kritériová validita posuzuje výsledek testu s jiným měřítkem ve skutečnosti, například naměřené IQ skóre a dosažené vzdělání daného člověka. (Ferjenčík, 2000)

2.4 Diagnostika

Psychodiagnostika je zejména v klinické praxi hojně využívanou činností. Na jejím základě se identifikují problémy jedince a určuje vhodný způsob léčby. Jejím výsledkem je *diagnóza*. Kromě vytyčení přílehlající léčby také může posloužit jako podmínka pro předepsání léků a hrazení péče pojišťovny. O jejich praktických dopadech (pozitivních i negativních) se budu zamýšlet v třetí části práce. Svoboda (2013) tvrdí, že „Psychodiagnostika je aplikovaná psychologická disciplína, jejímž úkolem je zjišťování a měření duševních vlastností a stavů,

případně dalších charakteristik individua“ (s. 15). Tato disciplína se dělí na dva druhý postupů – *klinický a testový*. Nyní pojednám stručně o obou postupech.

2.4.1 Testové metody

Testové metody se dělí na dvě základní skupiny – *výkonové testy* a *testy osobnosti*. Mezi výkonové testy patří testy inteligence, které již byly předmětem pojednání. Dále tam patří testy *vědomostí* a jednotlivých *speciálních schopností*. Některé testy bývají komplexnější než jiné. Mohu tak měřit inteligenci, jejíž součástí jsou i položky na paměť, které jsou ale součástí celkového hodnocení. Kvalitu paměti však mohu měřit izolovaně samostatným testem. Výhodou výkonových testů je, že jsou snadno vyhodnotitelné, jelikož se dají nastavit binárním způsobem – „dobře-špatně, ano-ne, lepší-horší“ (Svoboda, 2013, s. 93).

Testy osobnosti jsou v některých ohledech problematictější. Pojem „osobnost“ není pevně definován a existuje řada teorií osobnosti. „V současné době by bylo možno klasifikovat přes 100 různých pojetí osobnosti“ (Svoboda, 2013, s. 215). Společnými charakteristikami je však jakási strukturovanost a integrita duševního života. V kontrastu k obecné psychologii, která se snaží zjistit, v čem jsou lidé stejní, se v psychologii osobnosti více akcentuje individualita člověka, tedy jak jsou lidé odlišní. Též se této psychologii říká *diferenciální psychologie*. Ke zkoumání osobnosti používáme zejména tři metody – *projektivní metody*, *objektivní testy osobnosti* a *dotazníky*. Pod každým typem existuje celá řada metod, jejíž výčet zde není potřeba. Z vědeckého hlediska však nejsou považovány za tak objektivní jako testy výkonové, jelikož jsou více zatíženy subjektivitou diagnostika i diagnostikovaného. Při projektivních metodách je výsledek závislý na interpretaci diagnostika, kdežto u dotazníků může diagnostikovaný vědomě i nevědomě zkreslovat své výpovědi. Otázkou u dotazníků je, zda testují osobnost jedince či jeho sebepojetí. (Svoboda, 2013)

2.4.2 Klinické metody

Mezi klinické metody patří *pozorování*, *rozhovor*, *anamnéza* a *analýza spontánních produktů*. Jedná se o „nestandardní postupy, které nejsou psychometricky podloženy. ... Získané údaje mají kvalitativní charakter“ (Svoboda, 2013, s. 61). Klinické i testové metody se v praxi kombinují, neboť jsou obě zdrojem údajů, které druhá metoda nemusí zjistit. „Testové metody

odpovídají spíše na otázky týkající se dílčích stránek osobnosti, celkový obraz si utváříme na základě klinických metod“ (Svoboda, 2013, s. 61). Testy jsou tedy specializovaným a reduktivním zjišťováním dat, kdežto klinickými metodami se snažíme o kontextuální a komplexnější poznání. Klinické metody tedy kladou mnohem větší nároky na zkušenosti a schopnosti diagnostika. Přes svou náročnost a subjektivnost mohou být však klinické metody užitečnější než testové. „Kvalitní pozorování a rozhovor s klientem často přinese relevantnější data než nevhodně použitý test“ (Svoboda, 2013, s. 61). Jednotlivé klinické metody se dále dělí do podtypů. Pozorování tak může být *volné*, které užíváme zejména při prvním kontaktu s diagnostikovaným, nebo *záměrné*, kdy předem víme účel pozorování a soustředíme se jen na některé jevy. K pozorování můžeme využívat záznamových archů, který je předepsán pro určitá pozorovatelná chování. I rozhovor dělíme na *neřízený* a *řízený*, který se dále rozděluje na *standardizovaný*, *částečně standardizovaný* a *volný*. Rozhovor má své fáze a existuje řada technik. Řadí se mezi nejobtížnější diagnostické postupy, jelikož „naučit se správně vést interview je nesnadné, neboť pružnost a nezbytnost individualizace nedovoluje postupovat podle předem daného schématu“ (Svoboda, 2013, s. 73). Rozhovor je stejně jako pozorování bohatým zdrojem dat, avšak pro vědecké účely bývá kritizován. „Zprostředkovanost a interaktivnost činí rozhovor značně paradoxní a vnitřně rozpornou metodou“ (Ferjenčík, 2000, s. 171). Rozhovor nesplňuje klasický model podnětu a účinku právě kvůli své vysoké interaktivnosti mezi účastníky. Z těchto důvodů se řízený rozhovor dělí dle míry standardizace, která má zajistit menší vliv výzkumníka/diagnostika, ale zato je redukován právě svou strukturovaností. Anamnéza jsou údaje z minulosti jedince, které získáváme též pomocí rozhovoru. Analýzou spontánních produktů se rozumí kresby, výrobky či písemné činnosti. Zejména tato poslední metoda je velice obtížná pro psychometrické zpracování a je tak ryze klinického charakteru. (Svoboda, 2013).

2.5 Psychoterapie

Psychoterapie dá dělit do několika okruhů. „Psychoterapie je obor, vědní disciplína, empirická a aplikovaná věda“ (Kratochvíl, 1998, s. 12). Má svojí obecnou a speciální část. V obecné můžeme hovořit o teoriích a jejich metodách či výzkumech o psychoterapii. Ve speciální části je to její aplikace a určení psychopatologie. Její hlavní úkol je však léčebná činnost. U ní se ptáme „a) čím působí, b) na co působí, c) čeho má dosáhnout, d) co se při ní děje a e) kdo působí“ (Kratochvíl, 1998, s. 13). Dle seskupení v terapeutické situaci hovoříme o

psychoterapii *individuální, hromadné, skupinové a rodinné*. V každé z nich však existují značně odlišné teoretické přístupy, které se od dob Freuda vyvíjely po celé dvacáté století a pokračují dodnes. V následujícím pojednání bude snahou vystihnout rozdílnost přístupů a jejich společnou řeč. Psychoterapeutických směrů je příliš mnoho, aby zde byly navzájem srovnávány. Psychoanalýza a její přístup k výkladu snů již byl popsán. Pro potřeby této práce tak představím pouze daseinsanalytickou psychoterapii, která čerpá z fenomenologické filosofie, a zaměřím se na její přístup k výkladu snů, který bude ve třetí části s Freudovým přístupem porovnáván.

2.5.1 Mnohost a jednota psychoterapeutických směrů

„V současné době nemá psychoterapie jednotnou, obecně přijímanou teorii, ale zahrnuje přibližně 10 základních uznávaných přístupů či systémů, z nichž každý má svou vlastní ucelenou teorii osobnosti, etiopatogeneze poruch, obsahu terapie a terapeutického procesu“ (Kratochvíl, 1998, s. 12). Tyto přístupy se dají zjednodušením rozdělit do tří orientací. *Dynamicky* orientované psychoterapie, kam spadá i psychoanalýza, kladou důraz na minulost jednotlivce a jeho nevědomé procesy. Z behaviorismu a jeho pozdějším sloučením s kognitivní psychologií vznikla *kognitivně-behaviorální* terapie, která je zaměřená na současné problémy a pomocí změny myšlení a chování se je snaží překonat. *Humanisticky a existenciálně* orientované přístupy mají tendenci orientovat se na přítomnost a budoucnost, přijetí sebe sama a naplnění smyslu ve svých možnostech. Tyto různé přístupy se tak v práci s klienty odlišují ve formě vztahu s klientem, směřování rozhovoru a určení *cílů*. Pacient může mít svojí vlastní “zakázku“, co od terapie potřebuje, ale různé směry mohou již předem svým přístupem se zaměřovat na dosažení odlišných cílů. Těmito cíli může být „odstranění chorobných příznaků. ... reedukace, resocializace, reorganizace, restrukturalizace, rozvoj či integrace pacientovy osobnosti“ (Kratochvíl, 1998, s. 17). Z těchto odlišností se tak charakterizuje i potřebná délka terapie jednotlivých směrů. Kognitivně-behaviorální terapie někdy předem vymezuje určitý malý počet sezení a celý proces trvá krátce, kdežto psychoanalýza předpokládá roky intenzivní práce. Různé psychoterapeutické směry se tak mohou velmi lišit nejen v teoriích, ale i v samotné praxi s klienty. Liší se kromě blízkosti vztahu s pacientem svojí direktivností a zaměřením na symptom či příčinu.

Výzkumy v psychoterapii se zaměřují na její efektivnost. Porovnávají jednotlivé směry a hledají společné a specifické faktory. I přes své velké odlišnosti spolu dle výzkumů na

celkovém efektu sdílejí více, než v čem se liší. „Výzkumy účinků psychoterapie (terapeutických faktorů) opakovaně potvrzují, že se na nich ze 70-80% podílejí osobnostní faktory, především osobnost terapeuta (Vampold, Kratochvíl), a jen z 20% terapeutická metoda“ (Poněšický, 2019, s. 26).

Lambert (1992) připisuje – zřejmě realističtěji – společným faktorům asi 30 % podílu na celkovém terapeutickém efektu, přičemž 40 % připisuje vlivům faktorům mimo vlastní terapii. ... Určité místo pak podle Lamberta zůstává pro vliv očekávání (tzv. placebo efekt, 15 %) a konečně i pro specifický účinek použitých postupů či metod (také 15 %). (Kratochvíl, 1998, s. 111)

Dle Lamberta jsou tedy společné faktory dvakrát tak důležité než specifické techniky jednotlivých směrů. Mezi tyto faktory patří *vztah, výklad poruchy, emoční uvolnění, konfrontace s vlastními problémy a posílení*. Byť tedy každý směr má jiný výklad poruchy, umožňuje to pacientovi orientaci, porozumění a výhled změny. Současný trend v psychoterapii je hledat propojení směrů ke společnému užtku. Tento trend se projevuje dvojím způsobem. Na jedné straně je snaha o *integraci* směrů, tedy sjednocení teorií či vytvoření teorie nové, která bude obsahovat poznatky oněch teorií. Druhým způsobem je *eklekticismus*, kdy si terapeut zachovává svůj směr, ale dle potřeby využívá techniky a metody jiných směrů, pokud to považuje v daném případě za vhodné. Při porovnávání směrů se také nedá říct, že by nějaký směr byl *celkově* lepší než jiný, ale může být efektivnější v různých situacích. „Výzkumná data svědčí také pro to, že některý přístup je účinnější u určitých poruch a jiný zase u poruch či problému jiných“ (Kratochvíl, 1998, s. 112). Terapii však vykonává vždy člověk, nikoli směr. Z toho vzniká otázka, do jaké míry lze oddělit terapeutický směr a samotného terapeuta. Kratochvíl (1998) tvrdí, že „je často nelze od sebe úplně oddělit, že mezi nimi existuje určitá interakce“ (s. 320).

2.5.2 Daseinsanalýza a výklad snů

Daseinsanalýza je oproti jiným psychoterapeutickým směrem velmi specifická. Nemá totiž svojí vlastní *psychologickou teorii*. Její základ leží ve fenomenologické filosofii M. Heideggera, kterou dále rozpracovali Ludwig Binswanger a Medard Boss do podoby psychoterapie. Využívá Heideggerovské terminologie ve své reflexi, avšak při přímé práci s pacienty užívá běžného jazyka. Teoreticky se daseinsanalýza zakotvuje v analýze *pobytu*.

Pobyt je vždy jedinečný, proto se zdůrazňuje „jedinečnost a neopakovatelnost osobnosti pacienta a individuálnost přístupu k němu“ (Kratochvíl, 1998, s. 92). Kvůli jedinečnosti pobytu a vzájemného *spolubytí* v terapeutické situaci daseinsanalýza odmítá psychologické teorie, které již předem tomuto pobytu něco vnucují a vztah modifikují. „Zmíněné teorie zpochybňují bezprostřední zkušenost pacienta i terapeuta a přesouvají ji na kolej druhého řádu, zároveň povyšují své hypotézy a konstrukty na skutečnost nadřazenou konkrétní lidské zkušenosti“ (Růžička, 2003, s. 207). Snahou daseinsanalýzy je *porozumět* druhému v jeho *bytí ve světě*. I přes jedinečnost pobytu jsme schopni druhému porozumět, jelikož „bytí pobytu je spolubytí, je v jeho porozumění bytí obsaženo porozumění druhým“ (Heidegger, 1927/2002, s. 154). Druhému neporozumíme, budeme-li ho vnímat prismatem teorie či předsudků, nýbrž porozumíme bytostným *naladěním* se na druhého. Nechat způsob bytí jeho pobytu se ukázat samo o sobě. V psychologické terminologii to znamená být empatický, ale přece více než to.

Být empatický znamená to nejen vidět, ale také spatřit, nechat druhého se zjevit. Ale znamená to mnohem více než pasivně percipovat, znamená to také vystoupit ze své pozice, ze svého místa a přistoupit na půdu druhého, vydat se na cestu, vstoupit na cizí území, vzdát se svých nároků a riskovat setkání. (Růžička, 2003, s. 294)

Svým specifickým způsobem si tak daseinsanalýza neosvojuje terapeutické techniky a cíle sama ze sebe. Zároveň však svojí činností přesahuje pojetí psychoterapie jako léčby, neboť je „kromě léčebné péče také duchovní a kulturní péčí o lidskou duši“ (Růžička, 2003, s. 11).

Stejně specifický je i daseinsanalytický přístup k výkladu snů. Ke snovému životu přistupuje důsledně individuálně jako k živou bdělému. Zastává stejnou nepředpojatost i vůči snové realitě, kterou neinterpretuje. „Při výkladu snů se daseinsanalyticky fenomenologický přístup uplatňuje tak, že všechno, co se ve snu zjeví, ponecháváme být tím, čím to běžně a přirozeně je“ (Čálek, 2016, s. 18). Z předmětů ve snu tak nedělá symboly, které převádí na jiný význam, nýbrž ji zajímá snový *prožitek*. Sen může být zprvu nepřehledný, nelogický či bizarní. Vše, co se ve snu nachází, však má dle daseinsanalýzy svůj důvod. Výklad tak začíná co nejdetailnějším převyprávěním snu, což se dle potřeby může několikrát opakovat, dokud se sen celý nevyčerpá. Následně se daseinsanalytik táže, „jaký vztah má snící k tomu, s čím se ve svém snění setkal“ (Čálek, 2016, s. 24). Při výkladu se důsledně snaží zůstat pouze u snu samotného a nehledat paralely v bdělém životě. Daseinsanalytik klade otázky, které by však neměly mít podobu interpretace ani sugesce. To ani v případě, že má pocit, že snu porozuměl. Sen se chápe jako celek, nicméně se jako optimální postup „při výkladu snů osvědčilo střídavé přenášení pozornosti mezi celkem snu a jeho význačnými dílčími součástmi“ (Čálek, 2016, s. 30-31).

Pokud u snícího nedochází k porozumění snu a daseinsanalytik má pocit, že snu porozuměl, pak může nabídnout svůj pohled. Pokud ho však snící odmítne, akceptuje se to a nepřístupuje se k tomu jako k odporu, jak tomu může být v případě psychoanalýzy. „Posledním arbitrem ‚správnosti‘ výkladu snu je podle daseinsanalýzy sama snící osoba“ (Čálek, 2016, s. 22). Samotným vykladačem snu je tedy zásadně snící sám. Daseinsanalytik je tak jakýmsi průvodcem snu, který díky svému odstupu od snu klade vhodné otázky a pomáhá tak vyjevit *významy* ve snu. Tyto významy hovoří skrze svojí vlastní snovou řeč. „Ve snovém životě nežijeme metaforami, symboly či alegoriemi, ty z nich utváříme následovně v bdělém životě. Ve snu žijeme snovým způsobem našeho života!“ (Růžička, 2016, s. 255). K porozumění se nedochází pouze racionální úvahou, nýbrž klíčovou roli hrají emoce. Význam se neukazuje skrze logickou souvislost či racionální úvahu, nýbrž *celostně*. „Ve snu zpravidla nežijeme pouze racionálně, ale ‚celostně‘, emoční aspekt porozumění je jeho přirozenou součástí stejně tak, jako rozum“ (Růžička, 2016, s. 73).

3 Kritická analýza interpretace v psychologii

V úvodu první části jsem zproblematizoval pojem interpretace a zamyslel se nad některými možnostmi jejího výkladu. Zmínil jsem charakteristiky, které interpretaci můžeme přisuzovat. Pro tuto práci jsem zvolil optiku *pravdivosti* a *užitečnosti* interpretace. Na základě výkladu různých teorií pravdy a vědecké metodologie jsem identifikoval spojitost mezi korespondenční teorií pravdy a karteziánskou metodologií. Zbylé dvě teorie ukázaly jiný pohled na to, jakým způsobem lze rozumět našemu způsobu poznání, jeho možnostem a omezením. Za více odlišný a svým způsobem radikálnější považuji fenomenologický přístup. Budu ho srovnávat s vědeckým přístupem v problematice *pravdivosti* s pomocí dvou příkladů z psychologické praxe. V problematice *užitečnosti* se budu věnovat tomu, jaká rizika a výhody přináší současná vědecká interpretační praxe. Závěrem se budu věnovat vztahu mezi pravdivostí a užitečností, jak ji uchopují jednotlivé teorie a Fridrich Nietzsche.

3.1 Interpretační x fenomenologický přístup

Dospěli jsme k tomu, že v rámci vývoje vědy i psychologie samotné se v historii měnila paradigmatata, a tedy i interpretační vzorce. Tvrdím, že povaha však zůstala stejná. V druhé části bylo zmíněno, že cílem psychologické poznání je *popsat, předpovědět a vysvětlit*. Všechny tyto činnosti jsou interpretačního charakteru, neboť na základě zkušenosti něco tvrdíme, abychom tak dostáli pravdivého poznání. Poznání ve vědě se ukázalo být dvojího charakteru, kdy je buď poznání *jasné*, neboť jsme odhalili kauzální vztah, a tedy přírodní zákon, nebo *pravděpodobnostní*, kde se pravdivostní hodnota ukáže až následnou zkušeností, o které vypovídá. Fenomenologický přístup kritizuje manipulativnost interpretace, což argumentuje Heidegger na pojetí shody interpretace a jejího předmětu. Namísto interpretace a pravdy tak hovoří o *odemčenosti*, kterou můžeme zjednodušeně přeložit jako nepředpojatost, a *neskrytosti*, tedy samodávání předmětu poznání tak, jak se samo ukazuje, abychom dosáhli *rozumění*. Husserl (1913/2019) hovoří o “transcendentálním epoché“, do češtiny přeloženo jako *uzávorkování*, tedy vystavení se jsoucnům bez toho, aniž bychom do nich vkládali naše předešlé zkušenosti a předsudky, čímž bychom je filtrovali a manipulovali jimi. Takový přístup identifikuji jako neinterpretační. Důležitou kritickou otázkou je, zda něco takového jako uzavorkování je vůbec možné. V úvodu první kapitoly bylo jedním z výkladů interpretace to, že již samotné vnímání je interpretací zkušenosti. Tuto problematiku, byť je zcela opodstatněná,

zde ponecháme přehlédnutou. Bez ohledu na ni nám jde totiž o kontrast tohoto “metodologického“ přístupu s karteziánskou metodologií. Je totiž rozdíl, když naše předsudky uznáváme či nereflektujeme oproti tomu, když se je snažíme odhalit a vzdát se jich. Na této tezi bude založeno srovnávání obou přístupů v následujících pojednáních.

3.2 Problematika pravdivosti

Problematiku pravdivosti rozdělují do dvou částí. První z pozice samotné vědy jakožto metodologického problému, která již vychází ze svých předpokladů. Druhou z pozice filosofie, která zpochybňuje tyto předpoklady a ptá se na povahu pravdy a poznání.

3.2.1 Metodologický problém

Zde se zaměřím na reflexi a kritiku, kterou na sobě vykonává sama věda. Metodologie se snaží nastavit taková pravidla, aby věda mohla něco tvrdit. Pokud se tato uznávaná pravidla splní, je výpověď důvěryhodná. I přesto však věda sama relativizuje spolehlivost těchto pravidel. V druhé části práce jsem se věnoval “pozitivnímu“ metodologickému výkladu *výzkumu, diagnostiky a psychoterapie*. Nyní pozornost věnuji jejím vlastním limitům.

V rámci výzkumu je základním prvkem převádění dat do proměnných a zkoumání jejich vztahů. V případě experimentu, kde zkoumáme kauzální vztah, je třeba splnit tři pravidla – nezávislá proměnná musí časově předcházet závislé proměnné, musí spolu kovariovat a nesmí existovat *žádné alternativní vysvětlení* (Ferjenčík, 2000). Časová posloupnost je snadno ovlivnitelná a kovarianci lze změřit. Problémem však je jistota, že neexistuje jiné vysvětlení. „Obvykle největším a rozhodujícím problémem je problém kontroly nežádoucích proměnných“ (Ferjenčík, 2000, s. 76). Tyto proměnné se kontrolují vícero způsoby. Pokud víme, co by mohlo mít pro náš výzkum nežádoucí vliv, snažíme se to *eliminovat*. Pokud to nelze, můžeme se pokusit daný faktor *stabilizovat*, aby měl stále stejný vliv. Případně ji můžeme zahrnout jako další nezávisle proměnnou. Porovnáváme-li skupiny, můžeme se snažit o jejich největší ekvivalentnost. Je však vůbec možné mít dvě stejné skupiny lidí? „Neporovnávejte neporovnatelné. Pro porovnávání vyberte pokud možno rovnocenné skupiny“ (Ferjenčík, 2000, s. 79). Zajisté to lze podle parametrů, které si nastavíme. Tyto parametry jsou námi vymezené proměnné, s kterými počítáme. Kde však můžeme vzít jistotu, že jsme zvažili *všechny* možné

parametry? Tuto jistotu mít zřejmě nemůžeme. Věda se proto snaží obejít tento problém tak, že po splnění určených parametrů rozdělí zkoumané osoby do skupin *náhodně*. „Zlaté pravidlo sestavování mezisubjektových plánů experimentu: Zkoumané osoby přiřazujeme do jednotlivých skupin na základě náhodného výběru“ (Ferenčík, 2000, s. 90). Tím máme teoreticky vyvážit dopad nechtěných parametrů a vyvarovat se chyby výzkumníka. Těchto problémů si je věda vědoma a do závěrů svých článků přidává diskuzi, kde tyto limity a rizika zmiňuje. Kvalita výzkumu se pak odvíjí od množství a závažnosti nalezených faktorů, které mohly ovlivnit závěry výzkumu.

Psychodiagnostika má své limity v *klinických* i *testových* metodách. Testové metody zde přeskočím, neboť budu rozebírat příklad měření IQ. Klinické metody jsou vždy zatíženy subjektivitou jednotlivce a již apriori se na ně pohlíží jako problematické, byť v praxi velmi užitečné. Užitečné zejména proto, že cílem není ani tak samotná diagnóza, která je spíše prostředkem pro její léčbu, což je hlavním cílem. Pravdivost diagnózy tudíž nemusí být tak důležitá, pokud slouží svému účelu. Z určitého hlediska by se tak dalo říct, že zde převládá *pragmatické* myšlení. Chyb v klinických metodách je několik. Svoboda (2013) hovoří o systematických, osobních, náhodných a interpretačních chybách. V rámci rozhovoru s pacientem, který je zásadním zdrojem dat, je problémem správné porozumění tomu, co se nám pacient snaží sdělit. „To, co si myslíme nebo cítíme, není vždy možné adekvátně vyjádřit pomocí řeči“ (Ferenčík, 2000, s. 171).

Na stejný problém naráží psychoterapie. Byť mají směry různé výklady psychopatologie, jejich hodnota je až sekundární. Opět je hlavním cílem zlepšení stavu pacienta. Od toho se odvíjí hlavní „pravdivost“ psychoterapeutických metod. Výzkum se tak zajímá o celkový dopad psychoterapeutické činnosti, než aby ověřoval jednotlivé teorie a metody. I z toho důvodu je pravděpodobně uznáváno tolik psychoterapeutických směrů. I to má však své limity a některé směry jsou považovány za alternativní či šarlatánské. Jednou z metod psychoterapie je výklad snů, jehož příkladu se budu věnovat. To už nespatřuji však jako vědecký problém, nýbrž filosofický.

3.2.1.1 Příklad 1 – fenomén IQ

Pojem IQ vnímám jako velmi zajímavý příklad, neboť se zpopularizoval i mimo psychologii, kde jeho hodnota je též sekundární a slouží především jinému účelu. Již jsem citoval, že

hlavním cílem studia inteligence bylo samo měření než vytváření teorií. V klinické praxi diagnostikování výrazně podprůměrné inteligence nebývá finální diagnózou, nýbrž je podnětem hledat příčiny tohoto deficitu, a tedy stanovení diagnózy jiné – může jít o vývojovou, genetickou či neurologickou poruchu. Za tímto účelem se používá malé a ověřené množství testů. Mimo klinickou sféru však vzniklo velké množství testů, které též tvrdí, že měří inteligenci a výsledkem je hodnota IQ. V běžném mínění má tato hodnota reprezentovat inteligenci jedince. Používají se v soukromém sektoru, aby zaměstnavatel vyhodnotil, zda je zájemce o danou pozici dostatečně dobrý. Bez ohledu na kvalitu konkrétních testů se můžeme ptát: „Do jaké míry testy předpovídají, jak inteligentně se lidé chovají ve skutečném světě, s jakým úspěchem řeší životní problémy, jak proslulí se stanou?“ (Mackintosh, 1998/2000, s. 14). Zde narážíme na problém povahy inteligence samotné. Jsou známé případy extrémně nadaných lidí, pro které je těžké zorientovat se v sociálním životě a chápat druhé – to nazýváme sociální či emoční inteligencí. To však běžně inteligenční testy neměří. Jejich praktická hodnota pro život je proto na pochybách. Kritériová validita zkoumá shodu úspěchu v inteligenčním testu a jinými kritérii v životě, avšak „validní studie, které hledají důkaz, že skóre IQ koreluje s jinými ukazateli inteligence, mohou mít pouze omezenou hodnotu“ (Mackintosh, 1998/2000, s. 324). Mezi hodnotou IQ a inteligencí se předpokládá *shoda*, nicméně není vůbec jasné, o čem naměřená hodnota vypovídá, co se inteligencí míní a proč se tyto dva pojmy mají shodovat. Další otázkou je, do jaké míry výkon v inteligenčním testu závisí na dispozicích či učení, které může být kulturně podmíněno. Z toho důvodu vznikly na jazyku a znalostech “nezávislé“ testy, které se však svojí povahou musí omezit na omezené spektrum toho, čemu říkáme inteligence. Etickou otázkou těchto úvah budu rozebírat v kapitole o užitečnosti.

3.2.2 Filozofický problém

Problematika interpretace a pravdy závisí na pojetí shody. Výchozím bodem následujícího pojednání je situace, kdy považujeme metodologická kritéria za splněná a dosáhli jsme *správné interpretace*, tedy shody myšlenky se skutečností. Na rovině vědy je cíl splněn, dosáhli jsme korespondence a tedy pravdy. Tato korespondence sídlí ve výpovědi a je nezávislá na tom, zda ji člověk rozumí nebo ne. $8 + 4 = 12$, ať už člověk umí počítat nebo ne. Matematický příklad je považovaný za absolutní pravdu, která je nezávislá na člověku. Věda se snaží o co největší objektivitu, tedy nezátíženost poznání na subjektivitě vědce. Je ale možné tvrdit, že jsou pravdy nezávislé na člověku? Pragmatická a fenomenologická teorie tvrdí, že ne. Matematický příklad

je zajisté pravdivý, ale co nebo kdo zajišťuje její pravdivost? Kdyby před námi byl napsán pravdivý matematický příklad, kterému by nikdo na světě nerozuměl, byl by pravdivý? Zajisté ano, ale *k čemu* taková pravda, kterou nikdo nerozpozná jako pravdivou. Můžeme akorát *věřit*, že je onen příklad pravdivý. Člověk je vždy ten, kdo pravdivost pravdy rozpoznává, pravda je tu pro něho. Není arbitrem pravdy v subjektivistickém smyslu, že by libovůlí vytvářel pravdy. Je však ten, kdo propůjčuje pravdě její pravdivost, neboť ji v ní spatřuje. Spatřuje-li špatně, pak *věří* v nepravdu. Zde je již zajímavé dělení. O pravdě spíš řekneme, že ji *víme*. O člověku, který se mýlí, řekneme, že *věří* nepravdivé věci. Kde je hranice mezi věděním a vírou? Tuto hranici vytvořil již Descartes, který se požadoval nezpochybnitelného poznání. Takové poznání je absolutně jisté, je čirým věděním. Zbytek je naše víra. Je však tato hranice přesvědčivá? Znovu se vracím k historii vědy, kdy jsme si mysleli, že něco víme, ale mýlili jsme se. Teď už opět něco víme, abychom v budoucnu zase zjistili, že jsme se mýlili. Korespondenční pojetí pravdy vede k předpokladu vztahu k pravdě ve formě vědění, které má charakteristiku objektivitu a absolutna. Buď máme pravdu nebo se mýlíme. Tvrdím, že tento přístup vede k sebevědomí vědy, které svádí k dogmatismu. Jak se to může projevit pozitivně či negativně bude rozebíráno v kapitole o *užitečnosti* interpretace.

Pragmatická a fenomenologická teorie odmítají představu absolutnosti a úplné objektivitu. Zachovávají si zdrženlivost vůči obecně platným soudům. Pragmatická teorie považuje pravdu za funkční a koherentní znalost světa, která není inherentní nýbrž dynamická. Fenomenologická teorie též vrací pravdu k člověku neboli pobytu. Zdůrazňuje však dvojí charakter vztahu k pravdě. Na jedné straně pravda náleží pobytu, tudíž bez pobytu není pravda neboli neskrytost, ale zároveň pravdy dosáhneme jedině tehdy, když ji necháme samu se ukázat a nemanipulujeme s ní. Fenomenologie tak obrací následující vztah: Není pravdivý výklad, díky kterému teprve známe pravdu, nýbrž díky *odkrytí* pravdy jsme teprve schopni podat pravdivou výpověď. „Výklad je existenciálně zakotven v rozumění; není tomu tak, že by k rozumění docházelo prostřednictvím výkladu. Výklad neznamená, že bereme na vědomí to, čemu rozumíme, nýbrž že rozpracováváme možnosti, jež jsou rozuměním rozvrženy“ (Heidegger, 1927/2002, s. 180). K pobytu patří stejně tak neskrytost jako skrytost. Jsme-li vystaveni nějakému fenoménu, tak se nikdy neukazuje ve všech jeho možnostech. Jsoucno nám může být úplně skryto, nikdy ne však úplně odkryto. Není-li úplně skryto, pak je tedy vždy částečně odkryto a částečně skryto. Tato filosofie tak odmítá binární pojetí pravdy a nepravdy, neboť skrytost a neskrytost funguje ve vzájemném a proměnlivém vztahu. Neskrytost je tak vždy kontextuální a tím i její výklad. „Výklad něčeho jako něčeho je bytostně fundován před-se-vzetím, před-vídáním a před-

pojetím. Výklad nikdy není předpokladuprosté uchopení něčeho daného“ (Heidegger, 1927/2002, s. 182). Fenomenologický subjektivismus tak není popíráním pravd ani radikální relativizací, ale snaží se uchopit povahu vztahu lidského bytí ke světu v jeho specifčnosti a pestrosti. Hovoří o *ontologii*, kterou ve vědě postrádá.

3.2.2.1 Příklad 2 – Výklad snů

V případě inteligence a IQ vyvstala problematičnost definování a měření, nicméně se zkoumání IQ ustálilo jako součást vědy. Oproti tomu je pojetí snu v psychologii mnohem rozličnější. Různá psychologická odvětví se na sen dívá svým specifickým způsobem. Můžeme však rozdělit dvojí přístup ke snění. Jeden vidí snění jako vedlejší produkt spánku, který nemá význam z hlediska jeho obsahu. Kognitivní psychologie chápe funkci spánku a snění jako třídění informací v naší paměti, které se smyslově promítá v podobě snu. Neurovědy zkoumají též spánek z hlediska jeho fází, procesů a aktivace mozku. V samotném obsahu snění nehledají *smysl*. Freud byl první, kterému se v odborných kruzích podařilo zpopularizovat druhý pohled, který nevidí sny jako bezesmyslný výplod našeho mozku, nýbrž jako soběstačně smysluplnou funkci našeho duševního života. Některé psychoterapeutické směry se sny pracují, jiné nikoli. Ani v jednom však není tak jednoznačná metoda jako v jiných odvětvích psychologie, proto výklad snu není považovaný za vědecký. Nejblíže je tomu však psychoanalytický výklad snů, který na základě své teorie interpretuje snové obsahy. Do protikladu tak zde stavím *daseinsanalytický* výklad snů, který je radikálnější v subjektivitě smyslu snu a zdržuje se tak interpretaci snu za snícího. Psychoanalýza a *daseinsanalýza* se tak nezabývají spánkem jako takovým, tudíž jim nezáleží např. na tom, v jaké fázi spánku se sen vyskytl, nýbrž se věnují čistě *významům* snů. „Zcela v logice karteziánského myšlení je protipólem tohoto subjektivismu přísně objektivizující zkoumání snu a snění v rámci neurověd“ (Čálek, 2016, s. 16). Již jsem podal výklad obou přístupů k výkladu snů, nyní se však pokusím o jejich vzájemné srovnání.

Jako základní funkci snu viděl Freud splnění přání. Měl za to, že tato přání sídlí v nevědomí a jejich forma je infantilního sexuálního charakteru. Předpokládal, že ve snu není cenzura našeho nevědomí tak silná, a tudíž je snazší do něj nahlédnout. Pomocí teorie a důkladného věnování se i detailům snových obsahů identifikoval *zkreslenost* latentních obsahů, které symbolicky promlouvají jako cosi jiného. Tyto symboly interpretoval a podával výklady daných snů. Ne vždy však pacientům sděloval své interpretace, neboť mohl narazit na *odpor* připustit si význam

onoho snu. Byť odpor interpretoval jako trefu do černého, byla tím částečně zmařena snaha, aby si pacient daný význam snu připustil a internalizoval. Naváděl tak své pacienty, aby si na význam snu přišli sami. Jakožto odborník si však dával autoritu interpretovat sny za druhé, kteří jsou sužováni odporem, a odhalit tak jejich smysl.

Daseinsanalytický přístup nepřiznává snu funkci ani teorii. Předpokládá však, že sen smysl má a že „ve snění vychází najevo zejména to, jak je naladěno celkové bytí snící osoby ve světě“ (Čálek, 2016, s. 51). Freud překládá snový život skrze symboly do bdělého života, kdežto daseinsanalýza ponechává snu její vlastní bytnost. Předměty ve snu tak nejsou zamaskovaným předmětem bdělého života. Řeč snu je v daseinsanalýze svobodná. Vše ve snu má svůj důvod, ale pobyt si tento snový svět vytvořil. Otázkou je, proč si vytvořil takový snový svět a ne jiný? Co nám sen snovou řečí říká? Jelikož pobyt je vždy pobyt konkrétního pobytu, tak daseinsanalýza odmítá veškeré teorie a předsudky, které by snu podsouvali význam. Význam snu musí odhalit ten, kterému se sen zdá, neboť sen hovoří jeho řečí a on je ten, kdo sen zakoušel. Ne však z důvodu, že by jinak mohl klást významu snu odpor, nýbrž protože jako jediný je schopen „správně interpretovat“ sen v jeho plném významu a prožitku. „To, čo prežíva jeden človek, nemožno ako celok, ako takú a takú skúsenosť, odovzdať niekomu inému.“ (Ricoeur, 1976/1996, s. 31). Svým způsobem tak Freud pracuje též částečně fenomenologicky, neboť bere v potaz individualitu člověka a jeho vlastní postoj vůči snu. Rozklíčování snových významů však filtruje skrze optiku jeho teorie a činí si nárok být interpretem, kdežto daseinsanalýza neinterpretuje a roli interpreta nechává na snícím. Interpretace však nemá být nějakým racionálním vyhodnocením, nýbrž celostním rozuměním tak, jak se snícímu význam snu sám *odkrýval*. V tomto smyslu je tak daseinsanalytický přístup „neinterpretační“.

3.3 Problematika užitečnosti

Problematiku užitečnosti rovněž rozdělují do dvou částí. Ptám se, jaký dopad může interpretační přístup mít. Zamýšlím se tedy nad riziky a výhodami interpretační praxe v psychologii. Tato část je tedy záležitostí etiky, která je sama o sobě často věcí názoru. Následující úvahy jsou tak především mým vlastním pohledem na tyto záležitosti.

3.3.1 Rizika

Interpretace v čistě přírodních vědách není to samé, co v psychologii. Ve fyzice je objektem zkoumání neživý svět, kdežto v psychologii interpretujeme člověka. Naše interpretace jsou tak výpověďmi o člověku, které mohou mít velký dopad na jeho život. Negativní dopad může mít špatná interpretace i ve fyzice, kdy např. špatně spočteme nosnost mostu, který následně spadne. Tvrdím však, že v psychologii může mít negativní dopad *veškerá* interpretace, ať už ji klasifikujeme jako pravdivou či nikoli. Na základě dosavadního výkladu je myslím zřejmé, že každá interpretace je reduktivní. Holistická interpretace neexistuje. Abychom interpretovali člověka, musíme ho nejprve zpředměnit a redukovat. Proto prvním tématem, které vytváří základ pro negativní dopad, je *objektivizace* člověka. Tato objektivizace následně umožňuje nerovnost a *diskriminaci* mezi lidmi. Tato témata budou nyní předmětem úvah.

3.3.1.1 Objektivizace

Zpředměněním člověka z něj děláme objekt pro naše interpretace. Snažíme se, aby interpretace byla co nejméně zatížena subjektivitou psychologa, a tak jsme vytvořili kategorizace a metody, jak správně a objektivně interpretovat. Pravděpodobně nejzávažnější objektivizací člověka v psychologii je diagnóza. Obzvláště citlivé je diagnostikování duševní choroby. Je zřejmé, že chybná diagnóza je riziko, které může jedinci způsobit potíže. Například když zdravému člověku diagnostikujeme schizofrenii, tak mu můžeme výrazně a zbytečně ovlivnit jeho život. I naopak, když nepodchytíme těžce depresivního člověka se suicidálním chováním, kterého diagnostikujeme např. jako hypochondra, tak hrozí, že si skutečně sáhne na život. Otázkou však je, jestli je něčím riziková i *správná* diagnóza. Pokud je diagnostikovaný schizofrenik skutečně schizofrenikem, je něčím rizikové ho takto diagnostikovat? Odpověď sídlí již ve formulaci otázky samotné. Místo toho, abych napsal “člověk s diagnózou schizofrenie“, tak jsem napsal „schizofrenik“. Ačkoliv se to může zdát jako irelevantní rozdíl, skrývá v sobě dle mého názoru zásadní předěl. Oba výrazy jsou objektivizací, nicméně v prvním případě hovořím stále o člověku jako konkrétním jedinci, který má navíc námi diagnostikovanou schizofrenii, kdežto druhý výraz sjednocuje diagnózu a člověka v jedno. Tímto sloučením provádíme nenápadnou, ale přesto obrovskou, objektivizaci člověka. Již nemluvíme o dvou konkrétních jedincích, kteří mají diagnózu, ale o *dvou schizofrenicích*. Jistě můžeme namítnout, že to je věc reflexe člověka, aby se nenechal svést reduktivní a předsudečnou tendencí slovních zkratk. To však nic nemění na faktu, že diagnostikování samotné a pojmenování člověka diagnózou je

rizikovou objektivizací. Zprvė může dotyčný čelit pėedsudkům a odcizením druhých, ale také se může takto zpėedměnit a nahlížet sám. Charakteristika člověka se tak zúží na jeho diagnózu. Kromě redukce se také uniformně sjednocuje s lidmi se stejnou diagnózou. „Z tohoto zvěcnění, pojetí člověka jako věci, komplexu objektivních sil, které nazveme sebeodcizením, vyplývá další fenomén sebeabdikace“ (Patočka, 1936/1992, s. 19).

Tato objektivizace navíc vytváří nerovnost mezi psychologem a pacientem. Psycholog je ten, kdo něco tvrdí o pacientovi. To vytváří dojem, že psycholog je expertem, který má znalosti ohledně duševního strádání pacienta. Pacient je zase poslouchajícím lajkem, který se podřizuje závěrům psychologa. Foucault (1954/1971) kritizuje tuto jednostrannou představu a tvrdí, že „lékař nestojí na straně zdraví, kterému je o nemoci všechno známo; a nemocný zase nestojí na straně choroby, která o sobě neví vůbec nic, dokonce ani to, že existuje“ (s. 46). Kromě toho tento nerovný vztah také dává psychologovi do rukou *moc* nad druhým člověkem. „Je-li postava lékaře s to uchopit šílenství, neznamená to, že je poznává, ale že je ovládá; to, co se bude pozitivismu jevit jako objektivita, je jen druhá strana mince, druhý aspekt téhož je ovládnutí“ (Foucault, 1961/1993, s. 192-193). Psycholog tak může napsat diagnózu do zdravotní dokumentace, může psát posudky, doporučit či nedoporučit hrazenou léčbu apod. Člověk, který je hospitalizován v psychiatrické péči, pociťuje tuto nerovnost přímo. Foucault (1961/1993) v tomto kontextu hovoří o pocitu provinilosti nemocného, že si připadá odlišný a méně hodnotný, a tvrdí: „Je pravda, že útulek už šilencovu provinilost netrestá, ale dělá něco horšího: vytváří ji; vytváří ji pro pomateného jako formu jeho sebeuvědomění a jako nreciproční vztah k strážci“ (s. 173). Tyto úvahy nemají být kritikou institucionalizované péče o nemocné, ale spíše vytyčením jejich inherentních rizik.

3.3.1.2 Diskriminace

Psychologické interpretace svým zobjektivizováním člověka umožňují dělat rozdíly mezi lidmi, které mohou být zneužity a vést k diskriminaci. První příklad diskriminace jsem zmínil v souvislosti s pėedsudečným nahlížením na člověka diagnostikovaného schizofrenií. Diagnóza člověka se považuje za vysoce intimní informaci, která má být důvěrná pouze mezi psychologem a pacientem. „Diagnostickou nálepkou ho můžeme i diskriminovat či z něj udělat objekt našeho profesionálního zájmu“ (Poněšický, 2019, s. 35). O to větším problémem pak je, když se tato důvěrná informace dostane do veřejného povědomí. Aktuálním příkladem může být případ Andreje Babiše mladšího, který byl diagnostikován schizofrenií a jeho otec, premiér

České republiky, tuto informaci sdělil médiím. Andrej Babiš mladší nyní tvrdí, že schizofrenií netrpí a snaží se diagnózy zbavit. Ať je pravda ta či ona, tak je zřejmé, že tato medializovaná informace sociálně poškodila pana Babiše mladšího, který u řady lidí kvůli ní ztratil důvěryhodnost. Schizofrenik je v naší kultuře považován za blázna, kterému se nedá věřit. I takové jest mocenské dělení diskursu. „V naší společnosti existuje ještě další princip vylučování: nikoli zákazu, ale podílu a zavržení. Myslím na protiklad rozumu a šílenství“ (Foucault, 1971/1994, s. 9). Kultura hraje ve vnímání duševních odlišností zásadní roli. Dle svých vlastních charakteristik něco považuje za normální, něco již ne. „Následkem toho si každá kultura vytváří o chorobě obraz, jehož obrysy jsou dány souhrnem antropologických možností, které dotyčná kultura pomíjí nebo potlačuje“ (Foucault, 1954/1971, s. 58).

Diagnózy duševních onemocnění nejsou jedinou činností psychologie, která může způsobovat nerovnost a diskriminaci ve společnosti. Střet kultur se může projevit i ve výsledku psychologického testování. V případě měření IQ jsme již zmínili problematiku „přirozené inteligence“ a učení, kterému je testovaný v dané kultuře vystaven. Cizinec nebo člověk žijící v odlišné kulturní bublině tak může podat rozdílné výkony například v testech inteligence. Roli hraje jak jiná zkušenost s učením, tak jazyková bariéra, kvůli které může dojít k nepochopení zadání. Průměrně horší výkon nějaké etnické menšiny v inteligenčních testech tak může vést nejen k předsudkům a diskriminaci této menšiny, nýbrž i k jejich většímu poměrovému zastoupení ve speciálních školách, tudíž se stereotyp „potvrzuje“ a dosahují nižšího vzdělání. Zmínil jsem také využívání měření schopností v soukromém sektoru pro najímání zaměstnanců. Jelikož jde o soukromý sektor a zaměstnavatel si má právo zaměstnat koho chce, tak výběr na základě testů může být psychologicky neopodstatněný a tedy diskriminující. „Přesto může být testování zneužito, nejzávažnějším příkladem je upřednostňování některých rasových a ekonomických skupin a omezování jiných“ (Hunt, 1993/2000, s. 581). Z tohoto důvodu vznikly v psychologii normy. Tradiční dělení norem bývá podle pohlaví a věku, ale kvůli kulturním rozdílům vznikly i normy specifické pro dané odlišnosti, tedy např. pro danou kulturu či etnikum. Řada autorů na to nahlíží jako spravedlivé vykompenzování rozlišností, které předchází diskriminaci, kdežto jiní to vidí jako nespravedlivé zvýhodňování podprůměrných. „Někteří psychologové rasové normy označili za parodii testů a za překrucování naměřené pracovní schopnosti“ (Hunt, 1993/2000, s. 583). Mohli bychom uvést celou řadu konkrétních kontroverzních příkladů z klinického i soukromého sektoru, nicméně záměrem je zde spíše poukázání na etickou povahu testování a problematiku jejího rozřešení než její vyřešení.

3.3.2 Výhody

Přestože interpretování člověka má svá rizika, přináší s sebou také určité výhody, které zdrženlivý či fenomenologický přístup nemá (alespoň v takové míře). Redukování umožňuje urychlit celý proces psychologické práce, tudíž vede k *efektivitě*. Druhou výhodou využívání interpretativních poznatků je *prevence*. Třetím pozitivním aspektem, který může být pro řadu čtenářů kontroverzní, je druhá strana diskriminace, tedy *pozitivní diskriminace*.

3.3.2.1 Efektivita

Podobně jako když k praktickému lékaři přijde člověk se symptomy zvýšené teploty, kašle a rýmy, tak lékař nedělá všechna možná vyšetření, aby si byl diagnózou jist, ale předpokládá, že se s největší pravděpodobností jedná o chřipku. Doporučí tedy léčbu odpovídající chřipce s tím, kdyby se pacient do určité doby nezlepšil, že udělají důkladnější vyšetření. Tomuto přístupu se říká *heuristika* a umožňuje efektivní řešení obtíží, přestože může být zatížena chybovostí a mít své následky. Kvůli poměru psychologů a množství pacientů tak tento přístup může být užitečný či potřebný, neboť by jinak péče mohla být nedostatečná kvůli časovým možnostem. Z tohoto důvodu můžeme vidět popularitu například kognitivně-behaviorální terapie, která oproti jiným přístupům vyniká časovou efektivitou v péči o množství pacientů. V případě nepříliš závažných somatických či spánkových obtíží může psycholog vyhodnotit, že se jedná o krátkodobé potíže zapříčiněné stresem a doporučí užití hypnotik či anxiolytik, které mohou rychle a jednoduše pacientovi pomoci. Pokud se stav pacienta nezlepší dle očekávání, pak je třeba nového posouzení pacientovy situace. I v případě, že by psychologové měli dostatek času na pacienty, může být heuristický přístup užitečný i pro svou *rychlost* pomoci. Fenomenologický přístup se nedá uspěchat, neboť je třeba, aby se fenomény ukázaly samy.

3.3.2.2 Prevence

Jedním z cílů psychologie byla *predikce*. Interpretování psychologických poznatků do podoby predikce je užitečné jako prevence. Hovoříme o *primární*, *sekundární* a *terciální* prevenci. V rámci primární prevence tak může školní psycholog předcházet šikaně mezi žáky na základě

pozorovaných indicií, které jsou pro vznik šikany typické. V případě rozvoje duševního onemocnění mluvíme o sekundární prevenci, kdy je zapotřebí zabránit jejímu rozvoji a snaha o její vyléčení. Terciální prevence cílí na minimalizování dopadů proběhlých obtíží a udržení tohoto stavu, tedy předcházení recidivě.

Všechny tři typy prevence vycházejí z poznatků daných problematik, které se ustanovily do metodických postupů. Jelikož se ví, že u abstinujícího alkoholika je vysoká pravděpodobnost recidivy, když bude pít alkohol, tak se jeho opití interpretuje jinak, než když se opije běžný člověk. Podobně se předchází recidivě vězňů v podobě probační a mediační služby, která se snaží zamezit působení rizikových faktorů v trestancově životě.

3.3.2.3 Pozitivní diskriminace

Diagnózy diskriminují dvojím způsobem. Kromě negativních dopadů, které již byly probrány, také člověku mohou dávat jistá privilegia. Některé léky jsou pouze na předpis, tudíž je mohou dostat jen lidé s diagnózou, což je podmínkou. Psychiatr může předepsat pracovní neschopnost a ochránit tak pacienta před zaměstnavatelem. Při péči hrazené pojišťovnou jsou upřednostňováni jedinci, kteří to více potřebují. Psychologové a psychiatři jsou tedy autority, které určují, kdo *potřebuje* speciální péči a kdo *ne*. Znovu se tu ukazuje jejich *moc*, která má však sloužit spravedlivé selekci.

Stinnou stránkou těchto privilegií je, že se jich lidé někdy snaží zneužívat. Mohou například předstírat mentální deficit, aby pobírali státní příspěvky či získali polehčující okolnost v soudním řízení. Z těchto důvodů některé testy zakomponovaly tzv. *lži skóry*, které jsou ukazately nepravděpodobných kombinací v rámci výkonu a pomáhají tak odhalit podvodníky.

3.4 Vztah pravdivosti a užitečnosti

Problematiku obou pojmů jsem vyložil nezávisle na sobě. Nyní se pokusím vyložit jejich vztah na základě zmíněných teorií pravdy.

Pragmatické pojetí pravdu identifikuje jakožto užitečnost. V jistém ohledu je to tedy synonymum. Tvrdí, že veškeré naše poznání je poznáním možných důsledků, což je ve své povaze užitečné. Jakmile něco přestane být užitečné, už to jako užitečné nenahlížíme, tím

pádem to už není pravdivé. Pravda je tedy stejně pomíjivá jako užitečnost. Oba pojmy se nutně vážou k člověku. James (1907/2003) zároveň tvrdí, že existuje více způsobů uvažování. „Zdravý rozum je lepší pro jednu sféru života, věda pro jinou, filosofická kritika pro třetí; ale jen Bůh ví, který typ je absolutně pravdivější“ (99).

Korespondenční teorie se snaží pravdu povznést do objektivní roviny. O užitečnosti se v kontextu pravdy nemluví. Užitečnost tak zřejmě není součástí pojmu pravda. Pravda však může být užitečná, proto ji také hledáme. Jelikož korespondenční teorie pravdy není ucelenou filosofií, je pojednání o tomto vztahu spíše mým vlastním úsudkem. Pravda se jeví jako vlastnost poznání nezávislá na lidských pohnutkách, kdežto užitečnost je pragmatického charakteru, a tedy nutně se vztahující k člověku. Ve své povaze jde tak o nesourodé termíny. Pravděpodobně by závěr této teorie byl, že nepravda může být též užitečná, ale je to spíše věci náhody. Pravdivé poznání nám pomáhá rozumět světu, a tudíž může být užitečné.

Fenomenologické pojetí rovněž nepoužívá termín „užitečnost“, tudíž budu opět na tento vztah usuzovat. Přestože fenomenologické pojetí vztahuje pravdu k subjektu jako pragmatismus, tak se domnívám, že by Heidegger odmítl připodobnění pravdy k užitečnosti. Bytostná pravda je odkrývající a vyjevuje jsoucno tak, jak je. To samo o užitečnosti nevypovídá. Člověk často interpretuje právě proto, že to je užitečné, nicméně to je *zakrývající*. V tomto ohledu tak i skrytost může být užitečná. Nicméně se přirozeně zdá, že ze své povahy je obecně *neskrytost* užitečnější než *skrytost*.

Zajímavé pojednání na toto téma však rozpracovává Friedrich Nietzsche ve své knize *Mimo dobro a zlo*. Ten se táže, „proč vůbec chceme pravdu. proč ne raději nepravdu? A nejistotu? Dokonce nevědomost? – Vystoupil před námi problém hodnoty pravdy“ (Nietzsche, 1886/1996, s. 9). Tvrdí, že nahlížení pravdy jako něčeho dobrého a nepravdy jako špatného je předsudkem. Naši touhu po pravdě nežene jakýsi pud k poznání, nýbrž poznání (i nepravdivé) je pouze prostředkem pro jiný pud, „neboť každý pud je vládychtivý: a jako takový se pokouší filosofovat“ (Nietzsche, 1886/1996, s. 13). Tyto myšlenky se odvíjí od Nietzscheho *vůle k moci*. Relativizuje dobro a zlo, pravdu i nepravdu. „Ve skutečném životě jde jen o *silnou* a *slabou* vůli“ (Nietzsche, 1886/1996, s. 26). Pravda může být škodlivá a nepravda naopak prospěšná. Stejně tak dobré může být neužitečné a zlé užitečné. Jakékoliv generalizování je v tomto ohledu pouze racionalizováním našich předsudků. „Není to nic víc než morální předsudek, že pravda je cennější než zdání; je to dokonce ta nejhůře prokázaná domněnka na světě. Přiznejme si přece alespoň tolik: život by vůbec neexistoval, kdyby nespočíval na perspektivních odhadech a zdánlivostech“ (Nietzsche, 1886/1996, s. 41).

Závěr

V úvodní části práce jsem zproblematizoval pojmy *interpretace* a *pravda*, které nemají jednotný konsensuální význam. Vyložil jsem tři různé filosofické teorie o pravdě. Došel jsem k závěru, že převládající teorií ve vědě i mimo ni je *korespondenční* teorie. Ta předpokládá shodu mezi poznáním a realitou a umožňuje nám sebevědomě tvrdit obecná tvrzení. Oproti tomu *pragmatická* a *fenomenologická* teorie napadají předpoklad této shody a relativizují myšlenku *obecných pravd*. V kontextu pravdy hovoří o vztahu člověka a světa, která je konstitutivní pro lidské poznání, o kterém hovoříme jako o pravdivém.

Perspektiva více teorií umožnila nahlížet na východiska vědy jako předsudky. Identifikoval jsem počátky současného vědeckého přístupu v Descartově filosofii. Vyložil jsem Descartova metodická pravidla pro správné poznání, která jsou pilířem vědeckého uvažování. Následně jsem karteziánismus podrobil kritice, jak ji prováděli autoři zejména v devatenáctém a dvacátém století. Kritika poukázala na předsudečnost vědeckého uvažování, problém verifikovatelnosti a proměnlivost vědy v historickém kontextu.

V druhé části práce jsem specifikoval vědecký přístup v psychologii. Výklad jsem omezil na nejvýznamnější dějinné linie a hlavní psychologická odvětví. Vyšlo najevo, že psychologie je oproti jiným vědám značně nesourodá, jelikož v ní existuje velké množství různých přístupů, které se neměnily pouze historicky, nýbrž koexistují současně. Člověk jako předmět zkoumání se zjevil jako velmi problematický, tudíž se prosadil trend matematizace v psychologii a jisté poznání do určité míry nahradil *pravděpodobnostní* přístup.

Ve třetí části práce jsem jako alternativu k vědeckému interpretačnímu přístupu vymezil fenomenologický přístup, který jsem charakterizoval jako neinterpretační. Na tomto pozadí jsem poté zkoumal problematiku pravdivosti a užitečnosti. Pravdivosti jsem se věnoval z pozice metodologie samotné a poté z pohledu filosofie. Ukázalo se, že metodologie je velmi kritická ke generalizaci svých poznatků a hledá své limity. Demonstroval jsem to na příkladu měření IQ, kde byla zřejmá rezervovanost vůči definování hodnoty IQ a samotné inteligence. V tomto případě i v kontextu psychoterapie se projevil značný rozdíl mezi teorií a praxí. V praxi se poznatkyjevily spíše jako prostředky k dosažení léčebných či jiných cílů, tudíž jsem identifikoval v praktické sféře vliv *pragmatického* myšlení. Z filosofické perspektivy se u pravdivosti ukázal jako hlavní problém pojetí *shody*, tudíž jsem srovnával zmíněné tři teorie z první části práce. Jako příklad jsem porovnal přístup k výkladu snů mezi psychoanalýzou,

kteřá reprezentuje interpretační přístup, a *daseinsanalýzou*, kteřá přímo čerpá z fenomenologické filosofie.

Dále jsem se věnoval problematice užitečnosti interpretační praxe v psychologii. Zajímala mě otázka jejích rizik a výhod. Tvrdil jsem, že rizikem není pouze *chybná* interpretace, nýbrž *veškerá* interpretace. Interpretace je ze své podstaty reduktivní, tudíž jsem došel k závěru, že je *objektivizující*. To již samo o sobě obsahuje svá rizika, o kterých v práci pojednávám na příkladu diagnóz duševních chorob, ale také to otvírá možnosti *diskriminace*. Na druhé straně jsem identifikoval výhody interpretace z pozice psychologů. Jako hlavní výhodu jsem určil *efektivitu*, tedy rychlost a jednoduchost heuristických postupů, kteřá šetří limitovaný čas. Další výhodou vzešla *prevence*, ať již ve formě předcházení samotného vzniku potíží či recidivě. Jako poslední zmiňovanou výhodu uvádím pozitivní diskriminaci, kteřá dává psychologům moc určovat, kdo v rámci péče potřebuje jistá zvýhodnění oproti ostatním.

Cílem této práce nebylo učinit nějaký závěr ve prospěch interpretace či naopak. Dle mého názoru se jedná o nepřilíš probádanou oblast, kteřá je na pomezí psychologie a filosofie. Dialog by tak měl podle mého názoru vzniknout nikoliv izolovaně uvnitř obou disciplín, nýbrž mezi sebou. Smysl této práce charakterizují jako úvodní reflexi dané problematiky, kteřá nabádá k jejímu zviditelnění. Kvůli obsažnosti dané problematiky jsem byl sám nucen k redukci. Ty se projevíly zejména výběrem literatury a výběrem témat. Koncept analýzy ve třetí části práce je mým vlastním rozdělením, tudíž jde o moji originální optiku a úvahy na toto téma. Oproti popisné části je tak třeba na závěrečnou analýzu pohlížet převážně jako mé vlastní názory.

Seznam literatury

Čálek, O. & Růžička, J. (2016). *Výklad snů daseinanalytickou metodou*. Praha: nakladatelství TRITON.

Descartes, R. (2015). *Meditace o první filosofii* (P. Glombíček & T. Marvan, překl.). Praha: nakladatelství OIKOYMENH. (Originál byl publikován v roce 1641 pod názvem *Meditationes de prima philosophia*)

Descartes, R. (2016). *Rozprava o metodě* (K. Šprunk, překl.). Praha: nakladatelství OIKOYMENH. (Originál byl publikován v roce 1637 pod názvem *Discours de la méthode pour bien conduire sa raison, et chercher la vérité dans les sciences*)

Ferjenčík, J. (2000). *Úvod do metodologie a psychologického výzkumu* (P. Bakalář, překl.). Praha: nakladatelství Portál.

Foucault, M. (1993). *Dějiny šílenství* (V. Dvořáková, překl.). Praha: nakladatelství Lidové noviny. (Originál byl publikován v roce 1961 pod názvem *Histoire de la folie à l'âge classique*)

Foucault, M. (1994). *Diskurs, autor, genealogie* (P. Horák, překl.). Praha: nakladatelství Svoboda. (Originál byl publikován v roce 1971 pod názvem *L'ordre du discours, Qu'est-ce qu'un auteur, Nietzsche, la généalogie, l'histoire*)

Foucault, M. (1971). *Psychologie a duševní nemoc* (V. Dvořáková & J. Němec, překl.). Praha: nakladatelství Horizont. (Originál byl publikován v roce 1954 pod názvem *Maladie mentale et psychologie*)

Freud, S. (2020). *Přednášky k úvodu do psychoanalýzy* (J. Pechar, překl.). Praha: nakladatelství Portál. (Originál byl publikován v roce 1917 pod názvem *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*)

Freud, S. (2016). *Psychopatologie všedního života* (O. Friedmann, překl.). Praha: nakladatelství Portál. (Originál byl publikován v roce 1904 pod názvem *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*)

Freud, S. (2005). *Výklad snů* (O. Friedmann, překl.). Pelhřimov: Nová tiskárna. (Originál byl publikován v roce 1899 pod názvem *Die Traumdeutung*)

- Gadamer, H. G. (2020). *Pravda a metoda I* (D. Mik, překl.). Praha: nakladatelství Triáda. (Originál byl publikován v roce 1960 pod názvem *Hermeneutik I: Wahrheit und Methode*)
- Heidegger, M. (2002). *Bytí a čas* (I. Chvatík, P. Kouba, M. Petříček & J. Němec, překl.). Praha: nakladatelství OIKOYMENH. (Originál byl publikován v roce 1927 pod názvem *Sein und Zeit*)
- Heidegger, M (2020). *O pravdě a bytí* (J. Němec, překl.). Praha: nakladatelství Triáda. (Originál byl publikován v roce 1930 pod názvem *Vom Wesen der Wahrheit*)
- Hunt, M. (2000). *Dějiny psychologie* (R. Mlíková & I. Müller, překl.). Praha: nakladatelství Portál. (Originál byl publikován v roce 1993 pod názvem *The Story of Psychology*)
- Husserl, E. (2007). *Formální a transcendentální logika* (J. Pechar a kol., překl.). Praha: nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR. (Originál byl publikován v roce 1929 pod názvem *Formale und transyendentale Logik*)
- Husserl, E. (2019). *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii* (A. Rettová & P. Urban, překl.). Praha: nakladatelství OIKOYMENH. (Originál byl publikován v roce 1913 pod názvem *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch*)
- James, W. (2003). *Pragmatismus. Nové jméno pro staré způsoby myšlení* (R. Bělohrad, překl.). Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. (Originál byl publikován v roce 1907 pod názvem *Pragmatism. A New Name for Some Old Ways of Thinking*)
- Kant, I. (2020). *Kritika čistého rozumu* (J. Loužil, J. Chotaš & I. Chvatík, překl.). Praha: nakladatelství OIKOYMENH. (Originál byl publikován v roce 1781 pod názvem *Kritik der reinen Vernunft*)
- Kratochvíl, Z. (1998). *Základy psychoterapie*. Praha: nakladatelství Portál.
- Kuhn, T. S. (1997). *Struktura vědeckých revolucí* (T. Jeníček, překl.). Praha: nakladatelství OIKOYMENH. (Originál byl publikován v roce 1962 pod názvem *The Structure of Scientific Revolutions*)
- Mackintosh, N. J. (2000). *IQ a inteligence* (P. Hurtík, překl.). Praha: nakladatelství Grada Publishing. (Originál byl publikován v roce 1998 pod názvem *IQ and Human Intelligence*)

Nietzsche, F. (1996). *Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti* (V. Koubová, překl.). Praha: nakladatelství AURORA. (Originál byl publikován v roce 1886 pod názvem *Jenseit von Gut und Böse*)

Patočka, J. (1992). *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha: Československý spisovatel. (Původní datum publikování 1936)

Peregrin, J. (2018). Intepretace z pohledu filosofa: co to hledáme, když hledáme smysl. *Revue pro psychoanalytickou psychoterapii a psychoanalýzu*, 20(1), 8-17.

Poněšický, J. (2019). *Proces změny v dynamické psychoterapii a psychoanalýze*. Brno: nakladatelství TRITON.

Popper, K. (1994). *Logika vědeckého zkoumání* (J. Fiala, překl.). Praha: nakladatelství OIKOYMENH. (Originál byl publikován v roce 1932 pod názvem *The Logic of Scientific Discovery*)

Ricoeur, P. (1996). *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu* (Z. Kalnická, překl.). Bratislava: nakladatelství Archa. (Originál byl publikován v roce 1976 pod názvem *Interpretation theory: Discourse and the surplus of meaning*)

Russell, B. (1927). *Problémy filosofie*. Praha: nakladatelství Čin. (Originál byl publikován v roce 1912 pod názvem *The problems of Philosophy*)

Růžička, J. (2003). *Péče o duši v perspektivách psychoterapie*. Praha: nakladatelství TRITON.

Sokol, J. (1996). *Malá filosofie člověka. Slovník filosofických pojmů*. Praha: Pedagogická fakulta UK v Praze.

Svoboda, M. [ed.], Humpolíček, P. & Šnorek, V. (2013). *Psychodiagnostika dospělých*. Praha: nakladatelství Portál.

Wittgenstein, L. (2017). *Tractatus logico-philosophicus* (P. Glombíček, překl.). Praha: nakladatelství OIKOYMENH. (Původní datum publikování 1921)

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autora: Václav Hejný

Studijní program: magisterský, prezenční denní

Studijní obor: psychologie

Název práce: Problematika interpretace v psychologii

Počet normostran: 70

Počet titulů literatury a pramenů: 32

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Růžička, PhD.

Rok dokončení práce: 2021

**Posudek vedoucího/oponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Bc. Václav Hejný
Obor studia: jednooborová psychologie
Název práce: Problematika interpretace v psychologii
Vedoucí/oponent* práce: Doc. PhDr. Jiří Růžička, Ph.D.,

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 70

Počet stránek příloh: 0

Počet titulů v seznamu literatury: 32

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Oborová přiléhavost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

		x		
--	--	---	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

			x	
--	--	--	---	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

		x		
--	--	---	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

0				
---	--	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

0				
---	--	--	--	--

Využití praktických zkušeností

0				
---	--	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	x			
--	---	--	--	--

Naplnění cílů práce

		x		
--	--	---	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

0				
---	--	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	x			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

		x		
--	--	---	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

		x		
--	--	---	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

1. Vyložte rozdíl mezi výkladem snů u Freuda a u Bosse.
2. Vyložte rozdíl mezi výkladem snů u Bosse a České školy.
3. Znáte ještě jiná pojetí pravdy, než která uvádíte ve své práci?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Kolega Hejný si vybral jedno z nejsložitějších témat, která jsou v dnešní psychologii jen málo diskutována. Uvedení na scénu proto považuji za podstatné a záslužné. Zpracování navýsost obtížného tématu však klade vysoké nároky na vzdělanost a schopnost filosofické reflexe při zachování porozumění oboru psychologie. Student se s tímto úkolem vypořádal velmi dobře, nikoli však výborně. I tento výsledek lze považovat za víc, než dobrý. Myšlenka uvažovat nad zvolenými problémy komparativně je cenná zejména proto, že je velmi potřebná pro kultivaci oboru, nezahleděnost do oborového vidění a otevírá nové možnosti rozvoje obou disciplín.

Zhoštění se tohoto úkolu bylo na pokraji možnost, kterými kolega Hejný disponuje. Doporučoval bych je znovu přinést rozpracované a ještě důkladně promyšlené v doktorské práci.

Škoda, že pan kolega nedal svůj text ke konzultaci češtináři, který by mu pomohl opravit pravopisné a stylistické nedostatky.

Práci bych doporučoval využít jako seminář nebo přednášku pro studenty a na konkrétních příkladech jim ukázat, jak psychologické vzdělávání kvalitativně rozvíjet a upevňovat.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace:

Datum, podpis:

**Posudek vedoucího/oponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Bc. Václav Hejný
 Obor studia: Psychologie
 Název práce: Problematika interpretace v psychologii
 Vedoucí/oponent* práce: Mgr. Michal Slaninka, Ph.D

Technické parametry práce:

Počet normostran: 70

Počet titulů v seznamu literatury: 32

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Oborová příslušnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	x	x		
--	---	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	x			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	x			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

x				
---	--	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

x				
---	--	--	--	--

Využití praktických zkušeností

x				
---	--	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

x				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x	x		
--	---	---	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

x				
---	--	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	x			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použiteľnosť výsledkov v praxi

		X		
--	--	---	--	--

Vhodnosť prezentácie záverov práce (publikácie, referáty, apod.)

		X		
--	--	---	--	--

Otázky a námety k diskusi pri obhajobe:

--

Celkové hodnotenie práce (klady, nedostatky):

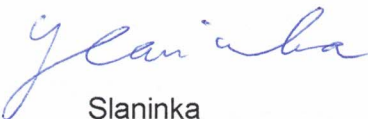
Bc. Václav Hejný predkladá prácu týkajúcu sa problematiky interpretácie v psychológii. Práca je teoretická. V prvej časti uchopuje problematiku pravdy z filozofického hľadiska a ukazuje, že pravda môže byť myslená logicky ako správnosť, pragmaticky ako účelnosť a fenomenologicky ako neskrytosť. Popisuje taktiež limity vedy a jej moc, pričom sa opiera o Poppera, Foucalta a iných. Autor sa ďalej venuje obecným informáciám ohľadne výskumu, diagnostiky a psychoterapie, aby ukázal spôsob ich prístupu, porozumenia a tiež ich limity. Autor dobre postrehol, že veda sa snaží o maximálnu objektivitu, čo zvyšuje jej sebavedomie a zvädza k dogmatizmu. Rizikom a dôsledkom reduktívnosti, ktorú psychologická veda prináša, môže byť spredmetnenie a diskriminácia. Autor nahliada i pozitívne dôsledky tohto prístupu (dodávam, že ďalším je, že prináša istotu a orientáciu v porozumení, i smer akcie, na čo sa zamerať, čo liečiť atď..).

Bolo by vhodné porozumieť jednotlivým konceptom právd z dejín bytia, ktoré vrcholia u Nietzscheho. Z tohto je potom možné nahliadnuť aj povahu a miesto interpretácií v diagnostike i v psychoterapii. Z tohto pohľadu by bolo tiež zaujímavé porozumieť povahe interpretácií v psychoanalýze, behaviorizme atď.. Prácu odporúčam k obhajobe s výsledkom veľmi dobre.

Doporučení k obhajobe: doporučuji/nedoporučuji*

Navrhovaná klasifikace: velmi dobre

Datum, podpis: 6.9.2021

Slaninka

* nehodící se, škrtněte